

A térbeli – társadalmi elkülönülés által leginkább veszélyeztetett lakóterületek az Európai Unió régi és új tagállamaiban ¹

Pörös Béla

1. Szegénység, depriváció, kirekesztődés

A jelen tanulmányban vizsgált problémák megértéséhez fontos áttekinteni a diszkriminációval és egymással is szoros kapcsolatban levő olyan fogalmakat mint a *szegénység, depriváció és társadalmi kirekesztődés*. Mindegyik kérdéskörnek óriási szakirodalma van és már csak terjedelmi okokból sem vállalkozhatunk arra, hogy valamennyi, az e-fogalmak értelmezésével kapcsolatos meghatározást felsoroljuk, így inkább a ma leginkább használatos fogalom-meghatározások közreadására szorítkozunk.

A szegénység értelmezése

A három közül talán a szegénység fogalma a leggyakrabban használt mind a hétköznapi érintkezésben, mind a tudományos és a politikai diskurzusokban. A társadalomkutatók és történészek azzal nagyjából egyetértenek, hogy szegénység mindig volt, de nem mindig, vagy legalábbis nem minden formájában vált problémává, kihívássá, mozgósítóvá, vagy beavatkozást kiváltóvá.²

A 2. világháború befejezését követő évtizedekben Európa nyugati felében és az Egyesült Államokban úgy tűnt, hogy a nagyarányú gazdasági fejlődés eredményei megteremtik majd a szegénység felszámolásához szükséges feltételeket, a jóléti társadalom alapjait. Az 1950-es évek második felétől azonban már egymás után láttak napvilágot olyan tanulmányok, amelyek a társadalmak mélyén meghúzódó problémákra igyekeztek felhívni a figyelmet. (Sheehan: *Welfare Mother*, Auletta: *Underclass*, Sharff: *Ghetto Family*, Segelmann és Basu: *Powerty in America*, Murray: *Losing Ground*)

Az Egyesült Államokban az 1962-ben jelent meg Harrington *The Other America* című könyve, amely hozzájárult ahhoz, hogy 1964-ben Johnson elnök meghirdette a szegénység elleni háborút.

---

¹ Dolgozat az Európai Unió Régiók Bizottsága (CoR) számára készített „Addressing community cohesion: Good practice in equalities legislation at the local and regional level, with particular emphasis on deprived rundown areas” c. tanulmányhoz készült háttéranyag (2022 augusztusában módosított változat)

² Ha a szegénység különböző történelmi korszakokban történő megjelenését kívánjuk alapul venni további vizsgálódásainkhoz, akkor talán érdemes Hobsbawn értelmezéséből kiindulni, aki a szegénység három, markánsan szét nem választható jelentését különbözteti meg: a társadalmi szegénységet, a pauperizmust és a morális szegénységet. Ld.: Ferge Zsuzsa: *Fejezetek a magyar szegénypolitika történetéből* (Kávé Kiadó, Budapest, 1998) c. művében idézi. Eredeti megjelenés: „International Encyclopaedia of the Social Sciences”. Macmillan and free Press. 12.kötet „Powerty” címszó, szerző: E.J. Hobsbawn

„A társadalmi szegénység nem csupán gazdasági, hanem társadalmi egyenlőtlenséget is jelent, azaz függőségi, vagy kizsákmányoltsági viszonyt teremt. Ebben az értelemben a szegénység relatív, azaz nem kötődik meghatározott jövedelmi szinthez vagy vagyonhoz, bár a preindusztriális vagy fejletlen gazdaságokban az egyént szegénynek minősítő szint általában nincs messze a megélhetési küszöbtől”

„A pauperizmus emberek olyan csoportját írja le, akik külső segítség nélkül vagy teljesen képtelenek önmaguk eltartására, vagy az olyan szintű önfenntartásra, amit (az adott időben) konvencionálisan minimálisnak tekintenek”

Bourdieu és Passeron könyve, az 1964-ben kiadott *Örökösök* (*Les Héritiers*) az iskolai oktatásban tapasztalható esélyegyenlőtlenségek bemutatásával az elkövetkezendő évtizedekben az iskolai hátrányok társadalmi meghatározottsága, az életesélyek és a szegénység összefüggéseinek kutatásait alapozta meg
Townsend és Abel-Smith *The Poor and the Poorest* című, 1965-ben megjelent munkája a mai napig az angol szociálpolitika egyik alapműve.

Abszolút és relatív szegénység

A szegénységről szóló szakirodalom abszolút és relatív szegénységről beszél. *Abszolút szegénységen* a kutatók azt az állapotot értik, amikor az egyén szintjén a fizikai erőnlét fenntartása és veszélyeztetett. Más szóval az éhezés, az éhhalál veszélyezteteti. Az „abszolút” mérce persze történelmileg viszonylagos, emellett számos gazdasági, társadalmi tényező függvénye az, hogy az egyes országokban az életszínvonal milyen minimumszintjét alakítják ki a mérhető jövedelmek, juttatások, és ellátottságok alapján.

A *relatív szegénység* fogalmának meghatározása Pete Townsend ³ nevéhez fűződik. Szerinte az egyének akkor élnek szegénységben, ha nem áll rendelkezésükre elegendő forrás ahhoz, hogy úgy táplálkozzanak, olyan tevékenységekben vegyenek részt, és olyan életfeltételekhez, javakhoz jussanak, amelyek társadalmukban szokásosak vagy legalább széles körben elfogadottak és helyeslésre találnak. A fentiek értelmében a szegénység észlelése az egyén szintjén nem csak anyagi nélkülözéssel, hanem a társadalmi egyenlőtlenségek érzékelésével is összefügg.

A „szegénység kultúrája”

Oscar Lewis elgondolása, a „szegénység kultúrája” ⁴ megelőzi és valamilyen formában meg is előlegezi azt a miliókonceptiót, amely az 1980-as évek német rétegződéskutatásaiban kristályosodott ki és tett szert nagy népszerűsége.

Lewis munkái antropológiai és szépirodalmi ihletettségek, a latin amerikai, mexikóvárosi nyomornegyedekben élő szegények életmódját és élethelyzetét írják le. Tapasztalatai és elképzelései szerint a szegénység és a hátrányos jövedelmi helyzet nemcsak alacsony szintű életkörülményeket hoz magával, hanem sajátos kultúrát is teremt, nevezetesen az értékek és magatartások olyan rendszerét, amely eltér a középosztályi vagy az adott társadalomban általánosan elfogadott kultúrától.⁵

Ez – a családi szocializáción keresztül a gyermekekre is áthagyományozódó – kultúra és életmód teszi lehetővé, hogy a szegények alkalmazkodjanak a nehéz körülményekhez, ez biztosítja számukra a túlélést, továbbá elfogadható életérzést és egyfajta boldogságot is. Lewis ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy ugyanez a kultúra akadályozza meg, hogy a körülmények esetleges javulása dacára az érintettek kilépjenek a szegénység státusából, vagyis, aki szegénnyé válik, az az is marad, sőt nem csak ő, de nagy valószínűséggel leszármazottai is.

3 Peter Townsend: *Powerty in the United Kingdom* (1979)

4 Oscar Lewis: *La Vida* (New York, Random House, 1966)

5 Munkáiban Lewis is használja a „szegénység szubkultúrája” fogalmát, ami technikailag pontosabb fogalom, mégis a rövidebb „szegénység kultúrája” meghatározás vált ismertté

A „kétharmados társadalom” elképzelése

A „*kétharmados társadalom*” elképzelése azt a társadalmi helyzetet nevezi meg, amikor a népesség többsége (kétharmad) a népesség kisebb részét (egyharmad) formáldemokratikus eszközök révén a társadalomból kizárja, relatív jólétét pedig ezen kisebbség kizárása révén éri el. Míg tehát a többség élvezi a fejlődés minden előnyét, egy tetemes kisebbség állandó, strukturális hátrányban van. E koncepciót vitatták és vitatják mind az arányok, mind pedig az éles határok feltételezését tekintve. A szegény és nem szegény társadalom elkülönülését, a szegények tartós leszakadását megfogalmazó elképzelések a társadalmon belüli éles megosztottságból indulnak ki.⁶

Több kutatás is elveti azt az állítást, hogy a szegények és nem szegények között (alulról) egy átjárhatatlan fal húzódna, ugyanakkor az is látszik, hogy a szegények egy csoportja tartósan „elkülönül” a társadalom több részétől, egyszerre van jelen a szegénységi mobilitás és a szegények szegregálódása.

Az „underclass”

Az 1980-as évek óta az USA-ban új megnevezéssel – „*underclass*” illetik és sorolják egy kategóriába a halmozottan hátrányos helyzetű csoportokat. E csoportokhoz tartoznak a gazdasági szerkezetváltás következtében a munkamegosztás új rendszerében feleslegessé váló társadalmi csoportok.⁷

E-fogalom a kutatások és a viták nyomán hamar paradigmatickussá vált, majd az 1990-as évekre az európai szociológiai tematikának is része lett. Jelentésén az európai használat némileg módosított, illetve ugyanazon jelenségkörre itt egy másik megnevezés is meggyökeresedett. Franciaországban az „*exclusion*” kifejezést használták a társadalom mindennapi életviteléből „kizáródó”, halmozottan hátrányos helyzetűek – konkrétan a munkát nem találó fiatalokból álló csoportok megjelölésére.

Két magyar szociológus – Szelényi Iván és Ladányi János – az *underclass* fogalmát próbálták átültetni a kelet-európai változások nyomán indult elszegényedési és az ezzel szoros kapcsolatban levő térbeli-társadalmi szegregációs folyamatok leírására. Míg az Egyesült Államokban és Nyugat Európában az „*underclass*” fogalom a leépülő városi területeken élők helyzetéből indul ki, addig Szelényi és Ladányi a kelet-közép európai térség vidéki területein lejátszódó, főként a cigány lakosságot érintő elszegényedés és az erőteljes térbeli elkülönülés (gettósodás) folyamatának leírására próbálja meg átültetni a fogalmat.

Szegénység és depriváció

A depriváció leegyszerűsítve az adott népességet jellemző átlagos életkörülményektől való, több metszetben kimutatható elmaradást, bizonyos javaktól való „megfosztottság” (vagy kizárás) következtében kialakult többszörösen hátrányos helyzetet jelenti. (Townsend és követői az életkörülmények sok-sok dimenzióban kimutatható elmaradását tekintette a depriváltság kritériumának⁸)

6 Spéder Zsolt: *Ikertestvérek. – A szegénység arcai a mai Magyarországon. Századvég 1996/2.*

7 Auletta, K.: *The Underclass* (New York, Vintage Books, 1982) és Wilson, W.J.: *The Truly Disadvantaged: The Inner City, the Underclass, and Public Policy*. Chicago. The University of Chicago Press.

8 Townsend i.m.

Ez a több dimenziós megközelítés az 1980-as évek Nyugat-Németországában is teret nyert és egy új fogalom használatát vezették be, a „társadalmi helyzet” (soziale Lage) fogalmát, amely Hradil S. nevéhez fűződik.⁹

Hradil szerint az egyes társadalmi helyzetek szempontjából vannak domináns, másodlagos és lényegtelen körülmények. Ugyanakkor más és más tényezők, vagy erőforrások tekinthetők dominánsnak, illetve másodlagosnak az egyes tipikus „társadalmi helyzetek” létrejöttében. Ebben logikában jól elhelyezhetőek az inaktív pozíciók (pl. munkanélküli, háztartásbeli) és a jövedelmi hátrányt szenvedő szegények.

Egy másik kutató, Gordon, aki a Townsend-féle deprivációs iskola képviselője, úgy gondolja, hogy az eltérő szempontok szerint körülírt szegénység-helyzetek meghatározott rendben kapcsolódnak egymáshoz, a jövedelmi szegénységet csak később követi a vagyoni depriválódás, fordított irányú mozgás esetén viszont az időbeli kapcsolódás közvetlenebb.

A deprivációval foglalkozó kutatások jelentős mértékben hozzájárultak a szegénységgel és a társadalmi kirekesztődéssel kapcsolatos elméletek, valamint társadalmi programok és politikák alakulásához.

Szegénység és kirekesztődés

Az Európa Tanács már 1974-ben úgy határozta meg a szegénységet, hogy az azokat a személyeket és családokat érinti, „akiknek olyan korlátozottak a forrásaik, hogy az kizárja őket az adott tagállamban elfogadott minimálisként elfogadott életformából”. A szegénységnek ezt a szélesebb, deprivációs tartalmú értelmezését tekintik a kutatók „társadalmi kirekesztésnek”.

Az Európa Parlament egy 1998-ban született ajánlása (1335 sz. ajánlás) a szegénység és a kirekesztés összefüggései alapján a következőképpen írja körül a fogalmat:

„A szegénység fogalma az anyagi források szűkösségéhez vagy elégtelenségéhez kapcsolódik. A társadalmi életből való kirekesztés messze túlmegegy azonban a fogyasztói társadalomban való részvételen. Magában foglalja a társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális életben való részvétel nem megfelelő szintjét, egyenlőtlenségeit vagy teljes hiányát. Az exklúzió a társadalmi elszigetelődéstől a társadalomból való teljes kitiszítottóságig terjedhet”.

A társadalmi kirekesztődéssel kapcsolatos elméletek és felfogások

A társadalmi kirekesztődés fogalmát már több mint 30 éve használják, elterjedése azonban csak az 1990-es évektől tapasztalható.

Mind a tudományos vitákban, mind politikai szóhasználatban, mind a hétköznapi diskurzusokban a kirekesztődés több értelmezésével találkozhatunk. Szinte valamennyi értelmezésben, meghatározásban szerepel a kirekesztődéshez vezető okok között a szegénység, az egyenlőtlenség, az etnikai, nemi, vallási diszkrimináció, a munkanélküliség, a hajléktalanság növekedése és a kapcsolati háló gyengülése.

Egyes kutatók szerint a fogalom gyakoribb használata és elterjedése több okra vezethető vissza. Egyrészt az európai társadalmakra jellemző magas munkanélküliség és alulfoglalkoztatottság, a fizikai munka iránti kereslet csökkenése, munkaerő-piaci igény a magasabb iskolai végzettség iránt. Mindezek a társadalom kettészakadását eredményezték: egyrészt azokra, akik a munkaerőpiacon belül maradtak, integrálódni tudtak, másrészt azokra,

⁹ Spéder Zsolt: A szegénység változó arcai. Századvég Kiadó, Budapest, 2002

akik onnan kirekesztődtek. Ebben az értelemben a társadalmi kirekesztődés a munkaerőpiacról történő kirekesztődéshez kapcsolódik.

Ugyancsak a munkaerőpiachoz kapcsolódik egy másik elmélet, amely szerint az egyik oldalon azok állnak, akik jól képzettek, szakmájuk, képzettségük alapján státuszuk stabil, kedvező helyzetüket további tanulással képesek folyamatosan megújítani. A másik oldalon állók három csoportba sorolhatók: egyrészt azokra, akiknek van ugyan munkahelyük, de helyzetük bizonytalan, karrierlehetőségeik behatároltak, munkájuk nem igényel további tanulást, másrészt azokra, akiket részmunkaidőben foglalkoztatnak, szerződésük meghatározott időre szól, harmadrészt azokra, akiket csak alkalmanként foglalkoztatnak, munkaviszonyuk bármikor megszüntethető. Akik ebbe a három csoportba tartoznak, azok könnyebben veszthetik el munkájukat és vállnak munkanélkülivé, körükből kerülhetnek ki a tartósan, vagy végleg kirekesztettek.

Több kutató gondolja azt, hogy a társadalmi kirekesztés fogalma nem egyenlő a munkaerőpiacról való kirekesztődéssel. A kirekesztődés egy sokdimenziós jelenség, amelyben a munkaerő-piaci pozíció mellett meghatározó a lakhatás, a fogyasztás, az oktatás, a kultúra, a különböző jóléti szolgáltatásokhoz való hozzáférés, a társadalmi kapcsolatok. Robert Castel ezek alapján használja a „kiilleszkedés” fogalmát, amely a „társadalmi kötelékek fellazulását” jelenti. Szerinte a „kiilleszkedés” két vonatkozásban történhet: a munkaerőpiacon és a családi-társadalmi kapcsolatok vonatkozásában.¹⁰

Az utóbbi időben szélesebb körben elterjedt nézet szerint a kirekesztődés a jóléti rendszer pénzügyi forrásaiból, a munkaerőpiacról és a szociális juttatásokból való kizáródással egyenlő. A társadalmi kirekesztéssel foglalkozó európai kutatások legfontosabb eredménye az, hogy jelentős mértékben hozzájárultak a lehetőségektől való megfosztottsághoz vezető folyamatok feltárásához, a depriváció multidimenzionális természetének megértéséhez.

A társadalom különböző szintjeinek, a szinteken belüli és a szintek közötti kapcsolatok szempontjának érvényesítése szorosan kapcsolódik ahhoz, amit Ferge Zsuzsa ír a társadalmi kirekesztődés kapcsán. Szerinte „a társadalmi kirekesztés magában foglal egy olyan jelentéstartalmat is, miszerint valamely csoport vagy folyamat úgy működik, hogy egyéneket vagy társadalmi csoportokat kizár forrásokból, lehetőségekből, cselekvésekből, jogokból”.

Robert Walker szerint „a társadalmi kirekesztettség egy olyan állapot, amelyben bizonyos szegény emberek kötelezve érzik magukat, hogy a túlélés érdekében a bevett társadalmi normákon kívül éljenek. Ebben az értelemben tehát a társadalmi kirekesztettség a szegénység folytatása, amely hosszabb-rövidebb időre az embert a normális társadalom morális határain túlra repíti, a csalás, bűnözés, hajléktalanság, prostitúció, önpusztítás és egyéb hasonló viselkedések és körülmények világába”.¹¹

Amartya Sen szerint a társadalmi kirekesztés a szegénységhez képest összetettebb, a társadalmi sebezhetőség, megfosztottság többféle formáját magában foglaló kategória. A

¹⁰ Robert Castel: A nélkülözéstől a kivetettségig – a „kiilleszkedés” pokoljárása. *Esély* 1993/3.

Eredeti megjelenés: De l'indigence a l'exclusion, la désaffiliation, précarité du travail et vulnérabilité relationnelle. In: Jacques Donzelot (szerk): Face à l'exclusion. Le model français Edition esprit, 1991

¹¹ „Írások az egyenlőtlenségről, az egyenlősdiről – és az új egyenlőségről”. Szerkesztette: Anthony Giddens és Patrick Diamond. Napvilág Kiadó, Budapest, 2006. 111.old.

(Eredeti: The New Egalitarianism. Edited by Anthony Giddens and Patrick Diamond. Polity Press Ltd., Cambridge)

kirekesztődés dimenziók között szerepelnek az anyagi szegénység különböző megnyilvánulásai (jövedelmi, fogyasztási, életmódban megnyilvánuló és a szociálpolitika által definiált szegénység) a tudás megszerzéséből való kirekesztődés, a munkaerőpiacról való kiszorulás, a társadalmi és családi kapcsolatok hiánya.¹²

A szociálpolitikában a társadalmi integráció a kirekesztés pozitív ellentétét jelenti. A társadalmi kirekesztés – egy kicsit leegyszerűsítve – a régi szegénység fogalom gyakorlati alternatívája, az Európai Bizottság a fogalom első bevezetése után kezdte rendszeresen használni. Ennek oka, hogy azok a tagállamok, amelyek garantált minimáljövedelmet biztosítanak, fenntartással élnek, ha a szegénység fogalmát velük kapcsolatban alkalmazzák, a kirekesztés így megfelelőbb és kevésbé dehonesztáló. Az új fogalom a szegénység alapját képező folyamat dinamikájára utal és így kevésbé egyoldalú, mint a csak jövedelemdimenzió alapuló szegénység-fogalom. *A társadalmi kirekesztés azokat a személyeket és családokat érinti, „akiknek olyan korlátozottak a forrásaik, hogy az kizárja őket az adott tagállamban minimálisként elfogadott életformából”. A kirekesztés az alábbi négy rendszer valamelyikének, vagy egyszerre többnek a kudarcát jelenti:*

- *demokratikus és jogi rendszer, amely az állampolgári integrációt segíti,*
- *a gazdasági integrációt segítő munkaerőpiac,*
- *a jóléti rendszer, amely a társadalmi integrációt segíti,*
- *az interperszonális integrációt segítő családi és közösségi rendszer.*

Diszkrimináció és a társadalmi kirekesztés

A diszkrimináció fogalma

A vonatkozó szakirodalom tanúsága szerint a diszkrimináció lényegét tekintve nem jelent mást, mint „azonos mérce alkalmazása eltérő helyzetű egyének vagy csoportok, illetve eltérő mérce alkalmazása azonos helyzetű egyének, vagy csoportok esetében”. A fogalom e formában történő meghatározása meglehetősen elterjedt a szakirodalomban.

Diszkrimináció és kirekesztés

A modern társadalomnak két különösen fájdalmas problémával kell szembesülni. Az egyik a társadalmi kirekesztődés, a másik pedig a diszkrimináció. (Jelen tanulmányunkkal is arra szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy a kirekesztés nem más, mint a diszkrimináció egyik válfaja.) Szükséges egyidejűleg különbséget tenni a diszkrimináció és a diszkriminálás fogalmai között. Az utóbbi többnyire határozott, szándékolt tevékenységet feltételez. A diszkrimináció azonban utalhat csupán az eredményre: a hátrányos megkülönböztetés folyamatára vagy a kialakult helyzetére.

Amennyiben a diszkrimináció és a társadalmi kirekesztés jelentéstartalmát is megfelelően szélesnek értelmezzük, világossá válik, hogy a kettő lényegét tekintve egyáltalán nem áll távol egymástól, sőt bizonyos vonatkozásban ugyanaz. Mindkettő – így a diszkrimináció is – csupán társadalmi lehet. A szegénység, a hajléktalanság, a számkivetettség, a stigmatizáltság, sem más, mint a diszkrimináció egyik megnyilvánulása, valamilyen szempontból a társadalomból történő kizárás, más mérce alkalmazása az érintett személyre, vagy csoportra.

¹² Amartya Sen: Társadalmi kirekesztés: Fogalom, alkalmazás és vizsgálat (Esély, 2004/1)

A kirekesztő folyamatok mögött sokszor az intolerancia húzódik. Sok európai országban tapasztalható az előítéletek, az idegengyűlölet és a rasszizmus erősödése. Az intolerancia politikailag nagyon veszélyessé teheti a társadalmi kirekesztődést. Az Európai Parlament 1998-ban elfogadott 1335. sz. ajánlása ezért a következőképpen fogalmaz:

„A társadalmi exklúzió túl azon, hogy sérti az emberi méltóságot és megfosztja az embereket alapvető emberi jogaiktól, a gazdasági és társadalmi instabilitás és a növekvő egyenlőtlenségek mellett peremre szorításhoz, kirekesztéshez és olyan erőszakos reakciókhoz vezet, amelyek társadalmaink demokratikus alapjait ássa alá”.

Térbeli kirekesztődés, lakóterületek leszakadása

Az elmúlt időszakban több nemzetközi kutatás is folyt a szegénység és a társadalmi kirekesztettség jellemzőinek sokoldalú vizsgálatára.

Az eddigi kutatások jelentős része igazolta azt a feltevést, hogy a társadalmi, gazdasági hátrányok többsége területi metszetben jelenik meg, a térség, mint sajátos adottságokkal rendelkező dimenzió önmagában is képes kedvező, vagy kedvezőtlen helyzet generálására. Térbeli kirekesztődésnek azt tekinthetjük, ha az ott élők úgy érzik, hogy nehezen, vagy egyáltalán nem tudnak hozzáférni azokhoz az intézményekhez vagy szolgáltatásokhoz, amelyek számukra fontosak. Ezt a lakókörnyezet jellemzői mellett olyan tényezők is befolyásolják, mint az anyagi körülmények, az életkor, az egészségi állapot, a családi, vagy baráti kapcsolatok és azok mozgósításában levő lehetőségek.

A térbeli egyenlőtlenségek és hátrányok értelmezhetők az egyének és családok szintjén és értelmezhetők a kollektív térbeli kirekesztődés szintjén is. A térbeli kirekesztődés egyéni, családi szintjéről akkor beszélünk, ha az adott térségben, vagy annak közelében a legfontosabb közösségi és magánszolgáltatások rendelkezésre állnak, de azok igénybevételére egyesek – valamilyen oknál fogva – képtelenek vagy nem engedhetik meg maguknak. A térbeli kirekesztődés kollektív szintjéről akkor beszélünk, amikor az adott lakókörnyezetben élők azért nem jutnak hozzá a számukra alapvetően fontos szolgáltatásokhoz és intézményekhez, mert azok nem található meg ott”.

A térbeli kirekesztődés vizsgálatánál az egyik legfontosabb szempont, hogy miként szegregálódnak (különülnek el) környezetüktől a kisebb térbeli egységek. Ilyen térbeli egységek lehetnek egyes városrészek, de tágabb értelemben ide sorolhatjuk a falvakat, kisebb településeket, térségeket, amelyekben a hátrányos helyzet különböző tényezői halmozottan jelentkeznek. A térbeli társadalmi elkülönülés velejárója, hogy ezekben a térbeli egységekben a lakosságnak azon csoportjai koncentrálnak, amelyek anyagi körülményei rosszak, iskolai végzettségük alacsony, munkaerő-piaci pozíciójuk gyenge. A szegregáció együtt jár azzal, hogy az adott lakóterületről kiköltöznek a jobb módúak és lakásaikba szegényebbek kerülnek. Lakóhelyi szegregációról, vagyis kollektív térbeli kirekesztésről/kirekesztődésről azon lakóterületek esetében beszélünk, ahol a munkanélküliek, alacsony iskolai végzettségűek, az inaktívak vagy az idősek aránya lényegesen meghaladja az átlagos szintet.

A lakóterületi szegregáció és szegénység napjainkban az egyik legnagyobb probléma Európában. Az elmúlt évtizedekben a szegénység új típusai alakultak ki a kontinens nagyvárosaiban és Kelet-Közép Európa gazdaságilag elmaradt vidéki területein. Az Ázsiából és Afrikából elindult nagyarányú bevándorlás, a gazdaságban a képzetlen munkaerő iránti kereslet radiális csökkenése, a Kelet-és Közép Európai országokban végbement társadalmi,

politikai és gazdasági változások (elsősorban a nagyarányú leépítések következtében megjelenő tömeges munkanélküliség) mind a szegénység növekedését és ezzel összefüggésben a szegényebb lakossági csoportok fokozódó elkülönülését, végső soron a települések és térségek társadalmának nagymérvű polarizálódását eredményezték. Az alacsony jövedelmek, az oktatás gyenge színvonala és más társadalmi problémák – mint pl. a bűnözés növekedése – megjelenése és koncentrációja egy-egy lakóterületen, rávilágít az adott terület viszonyaira. Ezekről a területekről – aki teheti – elmenekül. Helyükre – Nyugat-Európa nagyvárosainak többségében – bevándorlók, Kelet-Közép Európa városaiba és vidéki területeire pedig a máshonnan kiűzött, elszegényedett, kirekesztett csoportok, köztük is legnagyobb számban romák kerülnek. A leépülésnek indult lakóterületek hanyatlása továbbfolytatódik azáltal, hogy a legszegényebb, legbizonytalanabb helyzetű családoknak adnak otthont. Ezekben a területeken általában összeadódik a szegénységgel, az etnikai hovatartozással, a területek fizikai leépülésével, a környezet romlásával és az alapvető szolgáltatások és intézmények hiányával kapcsolatos problémák.

A városi és vidéki szegénység két, egymással szorosan összefüggő jelenség. A fejlett európai országok városi szegregációval kapcsolatos problémáinak eredőjét megtaláljuk Afrika vagy Ázsia fejletlenebb területein, a Kelet-Közép Európai városi problémák pedig szorosan kötődnek a gazdaságilag alulfejlett, leépült, elgettősödő térségek problémáival, az ott élők helyzetének kilátástalanságával.

Az Európai Területfejlesztési Perspektíva (European Spatial Development Perspective – ESDP) 1999-ben elfogadott hivatalos szövege többek között a nagyvárosi társadalmi elkülönüléssel is foglalkozva megállapítja, hogy:

„Önmagától nem jelent problémát a társadalmi széttöredezés és elkülönülés. Ahol azonban a hátrányos gazdasági helyzet, a munkanélküliség és a társadalmi megbélyegezettség olyan területeken jelentkezik együtt, amelyeket gyakran még a kulturális és etnikai különbségek is jellemeznek és amelyek lakóiktól rendkívül nagyfokú integrációs erőfeszítéseket kívánnak, fokozottan fennáll a társadalmi kirekesztés veszélye. Nemcsak azért szükséges ezekkel a problémákkal foglalkozni mert egész Európában elterjedtek, hanem azért is, mert rávilágítanak a szociális dimenzió fontosságára az európai városi területek fenntartható fejlesztésében. Ahhoz, hogy sikeres megoldásokat lehessen találni a szegénység, a társadalmi kirekesztettség és a gettósodás problémájára, elsődleges fontosságú a tartós munkanélküliség visszaszorítása”.

2. A térbeli – társadalmi elkülönülés által leginkább veszélyeztetett lakóterületek az Európai Unió régi és új tagállamaiban

A társadalmi kirekesztettséget előidéző hátrányok összegződésének talán leginkább látható, közvetlenül is tapasztalható megnyilvánulásai azok a többségi társadalomtól fizikailag is elkülönülő lakóterületek, ahol a kirekesztett csoportok térbeli koncentrációja történik és amelyek jelentős szerepet játszanak a hátrányok tartóssá válásában. Sokszor félelmet keltenek vagy indulatokat váltanak ki, gyakran a társadalmi problémák igazolását látják bennük, máskor a bajok forrásaként nevezik meg őket. A szegények, a társadalomból kirekesztettek elkülönülése, elkülönítése világjelenség, s bár óriási különbségek vannak egy indonéziai *kampung*, egy braziliai *favella*, egy törökországi *gecckonda*, egy francia Afrika területén található *bidonville* és Németország, Franciaország, az Egyesült Királyság nagyvárosainak többnyire bevándorlók lakta szegregálódott negyedei, a kelet-európai leépült, elhagyott iparterületek melletti lepusztult munkáskolóniák, vagy Románia, Bulgária, Magyarország, Szlovákia cigánytelepei között, egyben hasonlítanak egymásra: a társadalmi kiközösítettség

szinterei, amelyek pontosan jelzik az adott társadalom viszonyait, a társadalmi problémák iránti érzékenységet, vagy éppen az érzéketlenséget.

A települési szegregációval, falvak, térségek, városrészek leépülésével kapcsolatos problémákat illetően jelentős különbségek vannak az Európai Unió régi és új tagállamai között. Míg az EU-15 országainak többségében a szegénység és a társadalmi kirekesztés által leginkább érintett csoportok térbeli koncentrációja főleg a városokban (leggyakrabban a nagyvárosokban) jelent nagy problémát, addig az új tagállamok esetében a legszegényebbek városi területeken történő koncentrációja mellett a térbeli-társadalmi kirekesztődés vidéki szinterei is erőteljesen jelen vannak. A 2004-es, majd a 2007-es bővítéssel az Európai Unió részévé váltak azok a kelet-közép európai lakóterületek, amelyek már korábban is a kontinens legelmaradottabb, legszegényebb területei közé tartoztak, illetve azok a városi és vidéki körzetek, amelyeknek szociális és fizikai leépülése az ezekben az országokban az 1990-es évek elejétől bekövetkezett gazdasági és társadalmi változások következményeként indult meg, illetve gyorsult fel.

Bár eddig nem készült az Európai Unió területén található leépülő lakóterületekre vonatkozó átfogó elemzés és tipológia, (véleményünk szerint nagyon fontos lenne egy ilyen elkészítése) az egyes tagországokban elvégzett vizsgálatok tapasztalatai, az EU és a nemzeti kormányok település-és térségrehabilitációs programjaiban kijelölt célterületekre vonatkozó kritériumok és saját kutatási tapasztalataink alapján megpróbáljuk felvázolni azoknak a lakóterületeknek a körét, ahol a legnagyobb a szegregáció veszélye, illetve ahol leginkább tapasztalható a hátrányos helyzetű csoportok térbeli elkülönülése (elkülönítése) és ahol a társadalmi hátrányok gyakran az alapvető szolgáltatások hiányával, a rossz és egészségtelen lakáskörülményekkel, környezeti károkkal és a diszkrimináció különböző formáival párosulnak.

Elhanyagolt belvárosi területek az Európai Unió régi és új tagállamaiban

1945 után Nyugat-Európa nagyvárosaiban új fejlődési trendek figyelhetők meg. Egészen az 1970-es évekig majd minden országban a lakáshiány megoldása volt a legsürgősebb feladat, az új lakások építése került előtérbe. A nagyarányú lakásépítkezések elsősorban a városok külső területein, majd az itteni lehetőségek beszűkülése után az agglomerációs településeken valósultak meg. A változások következtében a városok korábban kialakult szerkezete fellazult és inkább a városkörnyéki területek fejlődése vált meghatározóvá.

A belső városrészek helyreállítását célzó programok az ilyen célra rendelkezésre álló források szűkössége miatt csak korlátozott mértékben indultak. A felújítások elmaradása miatt a háború előtt épült városrészek fizikai állapota sok európai nagyvárosban folyamatosan romlott, aki tehetett elhagyta ezeket a területeket, sokan a városokat körülvevő agglomerációba költöztek. (szuburbanizáció). Az ott maradók – többnyire idősek - és a beköltözők – alacsonyabb jövedelemmel rendelkező családok, később vendégmunkások, menekültek – tovább növelték ezeknek a városrészeknek a leértékelődését. A területek állaga és társadalmi presztízse folyamatosan romlott. Kialakultak a nagyvárosok társadalmi problémákkal terhelt, egyre nagyobb gondot jelentő negyedei ⁽¹³⁾, ahol az ott élők szegénysége mellett gyakran etnikai konfliktusok és a különböző devianciák megjelenése (bűnözés, drog, alkohol, erőszak) hívta fel a figyelmet az ott kialakult viszonyokra, az állam

13 Ld. pl.: London: Dokk-negyed – ahol később egy mintaértékű rehabilitációs program valósult meg, Hamburg: St..Pauli- vagy St.Georg-városrész, Berlin: Kreuzberg, stb.

és helyi hatóságok felelősségére. A fejlett európai országok nagyobb városaiban a szegényebb és problémás társadalmi csoportok jelentős része az 1940-es évek végétől a 60-as, 70-es évekig a városok belső, elslumosodó területein éltek. Az 1970-es, 80-as évek városrehabilitációs programjai inkább a városi társadalmi egyenlőtlenségek korrigálását célozták és a területi egyenlőtlenségek áthelyezését szolgálták. Így pl. Franciaország nagyobb városaiban a belső városrészek felújítását követően a hátrányos helyzetű lakossági csoportok az elővárosokba és városszéli lakótelepekre szorultak ki, és ebben az időszakban már számottevően növekedett ezeken a területeken az etnikai szegregáció, a bűnözés és az erőszak.

A belső városi területek előregedése, leértékelődése Kelet-és Közép Európa egykori szocialista országaiban is jelentős problémává vált. A nagy állami lakásépítési programok – ami a házgyári lakások tömegének építését jelentette elsősorban - mellett már nem jutott pénz a rehabilitációra. A régebbi városrészek egy részét elbontották – szétszakítva az ott kialakult lokális közösségi kapcsolatokat és helyet adva az új lakótelepeknek – a másik részén az előregedett épületek, az évtizedekig fel nem újított, korszerűtlen lakások egyre inkább az innen elköltözni képtelen időseknek és a kiköltözők helyére folyamatosan betelepülő alacsonyabb jövedelmű családoknak az életterét jelentették. A belvárosi lakóterületek leépülésére, szegregációjára számtalan példát hozhatunk Kelet-és Közép-Európa egykori szocialista országainak nagyobb városaiból. (jó példa talán Kelet-Berlin régebbi városrészeinek állapota a berlini fal lebontásának idején) Sok város esetében ezek a leépülési folyamatok az 1990-es évek változásai után is tovább folytatódtak, sőt a gazdasági, társadalmi változások negatív hatásainak (munkanélküliek számának ugrásszerű emelkedése, elszegényedés, társadalmi különbségek növekedése) következményeként egyes városrészek helyzete tovább romlott. (pl. Budapest egyes belső kerületei, ahol a lakóhelyi szegregáció jelentős mértékben érinti a magyar főváros cigány lakosságát is.)

Régebbi építésű leépült külvárosi lakónegyedek, munkástelepek és kolóniák

A XIX.sz. végének, XX.sz. elejének ipartelepítései sok helyen együtt jártak az új ipari központokba áramló munkások és alkalmazottak szervezett letelepítésével. Ezt a célt szolgálták a városok ipari üzemekhez közel kialakított munkástelepei, kolóniái.

A telepek különféle típusai jöttek létre. Voltak társaságok, vállalatok, amelyek az adott ipari üzem hierarchiáját követve különböző telepeket alakítottak ki a mérnököknek, tisztviselőknek és a munkásoknak, és voltak vegyes összetételű telepek, ahol ugyan beosztás szerint elkülönítve és a lakások nagyságát, minőségét is differenciálva, de egy területen biztosítottak lakásokat az alkalmazottaknak.

Kisebb létszámú munkástelepek létrehozására sor került az 1945 utáni időszak iparfejlesztési programjainak keretében is.

Mára ezeknek a telepeknek a többségét lebontották, vagy az ott levő lakásokat átalakították, korszerűsítették. Kelet-és Közép Európa városaiban azonban még sok olyan régi, mára már lerobbant külvárosi munkásnegyed, kolónia található, amelyek továbbra is lakásfunkciókat látnak el. ahol az ipari üzemek melletti lakóterületek a termelés leállítására, visszafejlesztése után továbbra is lakófunkciókat látnak el. A korszerűtlen és nagyon rossz műszaki állapotban levő lakóépületeket a helyi önkormányzatok vették át és itt biztosítanak lakhatási lehetőséget olyan halmozottan hátrányos helyzetű családoknak, akiket nem szívesen látnak a jobb pozíciójú lakóövezetekben. Ilyen lerobbant kolóniák általában az ipari nagyüzemek

megszűnése, leépülése miatt válsághelyzetbe került környékeken találhatóak nagyobb számban és szinterei a kirekesztett csoportok lakóhelyi elkülönülésének.¹⁴

Tömeglakótelepek

Az elmúlt száz évben a lakáshiány csökkentésére, a vidékről a városokba betelepülő nagylétszámú munkaerő elhelyezésére a kontinens majd minden országában épültek lakótelepek. A lakótelepekkel kapcsolatos gazdasági, társadalmi, építészeti koncepciók már a XIX.sz. utolsó évtizedeiben kialakultak, a tömeges lakásépítési programok megvalósítása azonban csak az I. világháború befejezése után kezdődött meg, majd az 1945 utáni újjáépítés és gazdasági fellendülés során alakultak ki Európa városainak nagyobb lakótelepei. A lakótelepekkel kapcsolatos társadalmi igény mind Nyugat-Európában, mind Kelet-Európában nagyjából ugyanaz volt: az alacsonyabb jövedelmű társadalmi csoportok lakásigényének kielégítése. Az alapvető különbség az épített lakótelepi lakások mennyiségében és minőségében mutatkozott.

Nagy Britanniában 1980-ig a tömeggyártásban készült lakások tették ki a teljes lakásállomány 33%-át, más nyugat-európai országban ez az arány 10 és 20% között mozgott.⁽¹⁵⁾ A lakótelepek létrehozása jelentős mértékben enyhítette a II. világháború után jelentkező lakásínséget, ugyanakkor a zsúfolt betonházak karbantartása, később felújítása sok problémát okozott. A rosszabb helyzetbe került lakótelepek kezdetben még népszerű panelházaiból egy idő után megindult az elvándorlás, a lakótelepekkel kapcsolatosan korábban megfogalmazott célok sok esetben nem teljesültek, sőt gyakran – mint ahogy Nyugat-Európa nagyvárosaiban egyes lakótelepek esetében ez tapasztalható - maguk a lakótelepek váltak szociális gettóvá, koncentrálna a társadalmi problémákat. ⁽¹⁶⁾ A francia nagyvárosok külső kerületeiben található lakótelepek problémáival az egymást váltó kormányok már az 1980-as évek óta pontosan tisztában voltak. A legrosszabb helyzetben levő lakótelepeken élő fiatalok helyzetére utalva Francois Mitterrand mondta ki még elnöki mandátumának idején ezt a mondatot (ami nyomban elhíresült és ma is épp úgy aktuális, mind megszületésének pillanatában volt): „ *Mit is lehet remélni egy olyan fiatalról, aki egy lélektelen lakónegyedben jött világra, azóta egy csúnya lakótelepi lakásban él, csúnya környezetben, szürke falak*

14 2007 januárjában végeztünk vizsgálatot az egyik Pécs-környéki bányászkolónián, Györgytelepen. A XX.sz.elején épült 50 lakásos telep annak idején az ide települő bányászoknak adott a kor színvonalához képest jó minőségű lakásokat. A földszintes épületek lakásaiban egészen az 1980-as évekig bányászok laktak. A bányavállalat megszűnése után a városi önkormányzat tulajdonába kerültek az addigra már meglehetősen rossz állapotban levő épületek, ahova halmozottan hátrányos helyzetű családokat –többségében romákat - költöztetett a városi Lakásügyi Hatóság. A fürdőszoba, WC és vezetékes víz nélküli lakásokban élők átlagéletkora 24 év, a 18 éven aluli lakosság aránya 51,7%. Egy lakásban átlag 3,67 fő él, az átlagos lakásnagyság 32,25 m², az egy főre eső lakás alapterület 8,77 m². A családokban az egy főre eső havi jövedelem 105,252 euró. A felnőttek 16%-a nem végezte el az általános iskolát, csak a 8 osztályos általános iskolát végezte el 47%, és 21%-uk rendelkezik valamilyen szakmával.

15 Anna Power: Hol vannak a szegények? In.: Írások az egyenlőtlenségről, az egyenlősdiről – és az új egyenlőségről. Szerkesztette: Anthony Giddens és Patrick Diamond. Napvilág Kiadó, Budapest, 2006. 119.old.

(Eredeti: The New Egalitarianism. Edited by Anthony Giddens and Patrick Diamond. Polity Press Ltd., Cambridge)

16 A francia nagyvárosok külső területein levő lakótelepek lakóinak jelentős része halmozottan hátrányos helyzetű. Az itt élő fiataloknak alig akad munkalehetőség, sokan vannak közöttük a képzettség nélküliek, a frissen bevándoroltak, vagy pedig az egykori maghrebi és fekete-afrikai szülők leszármazottai. A szóban forgó városrészek ma már nem egyszerűen szegénynegyedek, hanem sok esetben kifejezetten etnikai gettók.

A 2005-ös franciaországi városi zavargások kiindulópontja a 30 ezer embernek otthont adó Clichy-sous-Bois lakónegyedben az itt élő lakosság legalább harmada nem francia állampolgár. Minden negyedik embernek nincs munkája, a helyi adókból befolyt összeg pedig alig éri el a felét a hasonló nagyságú településekének. Clichy-sous-Bois lakóinak negyötöde lakótelepi lakásban lakik, az egészségügyi, oktatási és kulturális szolgáltatások meglehetősen szűkösek.

között; egy szürke településen szürke élet jut neki – körülötte olyan társadalommal, amelyik inkább elfordítja róla a tekintetét, és csak akkor lép közbe, ha tiltani kell, ha haragudnia kell rá”.¹⁷

Az 1980-as évek végétől Nyugat-Európa országaiban általánossá vált az a felismerés, hogy a nagyvárosok városszéli lakótelepeinek helyzete komoly társadalmi konfliktusok forrása lehet. A leépült lakókörnyezet, az egyre fokozódó társadalmi feszültségek, a marginális csoportok megjelenése szükségessé tették, hogy mind a helyi hatóságok, mind a központi kormányok komolyabban vegyék ezeket a problémákat, és megtervezzék a problémák kezelésére vonatkozó programjaikat. Ez hozzájárult ahhoz, hogy sokkal nagyobb mértékben koncentráltak a városi területek leromlása mögött meghúzódó társadalmi problémákra és a rehabilitációs folyamatot egyre inkább fizikai és társadalmi beavatkozásokat integráló megközelítésben próbálták megvalósítani. Az 1980-as évek elejétől Franciaországban és Németországban számos támogatási programokat indítottak a lakótelepek rehabilitációjára és a város társadalmi szerkezetébe történő integrációjára. E programok kialakítása során alakult ki az a vélemény, hogy ha egy szociálisan és fizikailag leépült lakótelep társadalmi összetétele nem változik, akkor a rehabilitált telep igen gyorsan visszasüllyed a korábbi színvonalra. Azok a városok, amelyek egy helyre koncentrálnak a megélhetési, integrációs nehézségekkel küszködő rétegeket, maguk indítják el a gettósodás folyamatát.⁽¹⁸⁾

A sok hasonlóság ellenére jelentős különbségek vannak a Nyugat és a Kelet-Közép-Európai országokban épített lakótelepek között. A volt szocialista országokban az iparosított technológiával épített lakótelepei lakások lényegesen nagyobb szerepet játszottak a lakáspolitikai folyamatokban mint Nyugat-Európában. Ennek oka egyrészt az, hogy az új lakások építésében a lakótelepi lakások kiugróan magas arányt képviseltek, másrészt a pártállami kormányok a lakótelepi lakások gyors és tömeges építésével a szocialista gazdaság hatalmas teljesítőképességét próbálták igazolni, az egyforma épületekkel és lakásokkal demonstrálni kívánták, hogy a szocialista társadalmakban megszűntek az emberek közötti különbségek. Ezekben az országokban a lakásállomány 20-40%-a található a 2500 főnél nagyobb lakótelepeken, egyes városokban és régiókban ez az arány a 70%-ot is elérheti. (Európa nyugati felében közel 2,6 millió lakótelepi lakásban mintegy 6 millió ember él, a teljes lakásállomány átlag 3-7%-a található a 2500 főnél nagyobb lakótelepeken)⁽¹⁹⁾ Miközben Európa nyugati felében az 1970-es évek után már alig épültek lakótelepek és egyre inkább a meglévő telepekkel kapcsolatos problémák kezelése került előtérbe, addig Kelet-Közép-Európa országaiban még mindig jelentős számban adták át az új lakótelepi lakásokat. Így amikor Kelet-Berlinben még épültek Marzahn, Hohenschönhausen és Hellersdorf panelházai, Nyugat-Berlinben már a lakótelepek felújítása volt a cél. Az egykori Szovjetuniót is beleértve Kelet és Közép-Európában mintegy 53 millió lakótelepi lakásban közel 170 millió ember él.²⁰ A létrehozott nagyobb lakótelepek nem integrálódtak a hagyományos városi közösségi struktúrákkal és ez alapvetően ma is igaz. A lakótelepek egy része az Európai Unió új tagállamaiban is a városi társadalmi problémák koncentrált

¹⁷ Kiss Tibor: A banlieue-k elveszett nemzedéke. Népszabadság, 2005.11.12.

¹⁸ Néhány lakótelep azért vált ismertté, mert a városi lakáspolitikai intézményrendszer a különböző területeken élő problémás családokat egy helyre koncentrált. (Lásd például a 4000 lakásos, 1959-1968 között épült La Coumeuve-telepet Párizsban, vagy a 600 lakásos római Quartaccio-lakótelepet, amely gettósodást nem kerülhetett el annak ellenére, hogy a városvezetés úgy gondolta, hogy intenzív szociális munkával megelőzhető a terület leromlása).

¹⁹ Egedy Tamás: Kiskedvenből mostohagyerek? A lakótelepek helyzete. Beszélő, 2005 3-4 szám.

²⁰ u.o..

megjelenésének színterei. Ez különösen igaz azoknak lakótelepeknek az esetében, amelyeknek létrehozása az 1950-es, 60-as, 70-es évek erőltetett ipartelepítési, iparfejlesztési programjaihoz kapcsolódik és az 1990-es évek gazdasági-társadalmi változásai következtében az ottani munkahelyek megszűntek, a lakótelep elveszítette korábbi „patrónusát”.⁽²¹⁾

A lakótelepek szociális és fizikai rehabilitációja az új EU tagállamokban és a csatlakozás előtt álló országokban mind a központi kormányok, mind a helyi önkormányzatok egyik legnehezebb kezelhető feladata. A nehézségeket fokozza az a tulajdonosi szerkezet, amely ezekben az országokban az 1990-es évek elején lezajlott lakásprivatizáció következtében alakult ki. A lakótelepeken kialakult ún. „óriásgettókra” - ahol legszegényebbek koncentrált, egy tömbben történő letelepítésének következményeit leginkább tapasztalhatjuk – több példát is találhatunk. Ilyen Bulgáriában a szófiai Fakulteta, Kassán a Lunik IX, vagy a 30 ezer főnek otthont adó, Plovdiv városában található sztolipinovói lakótelep, ahol az omladozó 10 emeletes panelházakból és a tövükben összetákolt konyhókból álló telepről az elmúlt időszak a városi önkormányzat megkezdte a jobb helyzetben levők kiköltöztetését, a megüresedett lakásokban pedig szegény, többségükben cigány családokat helyeztek el. Ugyanígy jártak el a hatóságok a Szkopje szélén felépített, mára már 35 ezer főre nőtt Suto Orizari lakótelepen.

„Csinált városok”, „új városok”⁽²²⁾

Az elmúlt 60 évben a nagyarányú ipartelepítések és fejlesztések együtt jártak a termeléshez szükséges munkaerőnek az ipari központok közelében történő koncentrált letelepítésével. Ez jelentősen felduzzasztotta az ipari központok melletti települések lakosságát, de létrejöttek új települések is és korábban jelentéktelen falvak váltak néhány év alatt több tízezres várossá. Az iparfejlesztéshez kapcsolódó tervek révén kerültek kialakításra olyan új városok, mint az NDK-beli 32 000 lakosú Hoyerswerda (Cottbus környékén), Eisenhüttenstadt, a Halle környéki bolygóváros, Halle-Neustadt, a lengyelországi Krakkó melletti Nowa-Huta, a Katowice melletti Pyskowice, Stolarzowice, Nowe Tychy, Dabrowa, Radzionkow, vagy Magyarországon Komló, Ajka, Kazincbarcika, Ózd, Dunaújváros. Romániában Gheorgiu-Dej, Bulgáriában Dimitrovgrad.

A volt Szovjetunió területén 1000-nél több új város létezik, több mint 40 millió lakóssal, vagyis a városi lakosság egynegyede lakik „új városban”. Közép-Európában jóval kevesebb újváros épült. Lengyelországban 24, Magyarországon 11 várost sorolunk az „új városok” közé. 1990-ben Magyarországon a városi népesség 3,7%-a volt „új város” lakó.⁽²³⁾

„Új városok” nem csak a volt szocialista országokban, hanem Nyugat-Európában is létrejöttek. A kontinens keleti és nyugati országainak „új városai” között azonban jelentős különbségek vannak. Míg a Szovjetunióban és a többi szocialista országban ezek a városok általában az urbanizálatlan térségek ipari fejlesztéséhez járultak hozzá és létrehozásuk, fejlődésük legtöbbször egyetlen ipari nagyüzemtől függött, addig a nyugat-európai „új városok” inkább a túlnépesedett nagyvárosok tehermentesítését, a városszerkezet

21 Főleg a bányászat, kohászat, gépgyártás ipari központjai mellett létesültek azok a lakótelepek, ahol az ott dolgozók letelepedéséhez szükséges lakások kialakításra kerültek.

22 E két fogalmat használja könyvében Szirmai Viktória városszociológus (Szirmai Viktória: Csinált városok, Magvető Kiadó, Budapest, 1988.

23 Szirmai Viktória: Közép-Európai új városok az átmenetben (Szociológiai Szemle, 1996, 3-4)

átstrukturálódását szolgálták, az ott történt fejlesztések, mint a regionális problémák megoldásának egyik lehetősége beépült az Európai Unió területi politikájába is.⁽²⁴⁾

Tanulmányunk szempontjából a „új városoknak” azon köre az érdekes, ahol a lakosság foglalkoztatását korábban biztosító termelőüzemek leépülése, megszűnése miatt alakult ki válsághelyzet a településen és környékén és ez jelentős mértékben hozzájárult az ott élők elszegényedéséhez, lakás-és életkörülményeinek rosszabbodásához. Az egykori szocialista országokban létrehozott, a központi hatalomtól korábban erősen függő „új városok” 1990 után nehezebben tudtak alkalmazkodni a megváltozott gazdasági, társadalmi és politikai viszonyokhoz, kialakulatlanabb volt a helyi társadalom, gyengébb a polgárság. A válságba jutott „új városokban” élők helyzete sok vonatkozásban azonos a kelet-közép-európai városok nagy létszámú lakótelepein élők helyzetével.

Elszegényedő falvak, gettósodó térségek Kelet-és Közép Európa vidéki területein

A kelet-közép-európai országokban az 1990-es években végbement változások jelentős mértékben átalakították a vidéki területek társadalmi és térszerkezetét is. Az ipari üzemek megszűnése, leépülése mellett megszűntek, átalakultak a mezőgazdasági nagyüzemek is, mind az iparban, mind mezőgazdaságban milliók váltak munkanélkülivé, sokan közülük – különböző okok miatt – képtelenek voltak a váltásra. Felborult a vidéki népesség társadalmi réteg -struktúrája, megrendültek gazdasági alapjai, megindult egyes csoportok gazdasági és szociális ellehetetlenülése, elszegényedése. Az 1990-es években az egykori szocialista országokban megjelenik a társadalmaknak egy olyan - Magyarországon, Szlovákiában, Romániában és Bulgáriában a cigányok által erősen felülreprezentált – rétege, amely iskolázatlan, a munkaerőpiacról tartósan kiszorult, nincs lehetősége gyermekei iskoláztatására, megélhetése elsősorban a segélyektől függ. A társadalomból történő kizáródásuk lakóhelyi elkülönüléssel és gyakran iskolai szegregációval is párosul. Kialakultak a gazdasági és szociális problémák koncentrált megjelenésének vidéki területei, főleg azokon a településeken és térségekben, amelyek a változások előtt is kedvezőtlenebb helyzetben voltak, és amelyeknek többsége olyan - korábbról örökölt - hátrányokkal is küzd, mint az aprófalvas településszerkezet, közlekedési elzártság, az alapvető szolgáltatásokat biztosító intézmények hiánya, vagy rossz működése.

---

24 Pl.: Skóciában Glenrothest városát eredetileg a környéken nyitott új szénbányákba érkező munkások letelepítésére és ellátására hozták létre. Később a túlnépesedett Glasgowból kiköltözők elhelyezését is szolgálta, majd a megszűnő bányászat helyett új, munkahelyteremtő ipari beruházásoknak adott helyet. Az észak-kelet-angliai Peterlee és Newton Aycliff városát egy kistérség új központjaként hozták létre, a belgiumi Louva-in-la-Neuve pedig egy új egyetemi városként került kialakításra.

Kutatások tapasztalatai bizonyítják, hogy a tartós munkanélküliség és a tartós szegénység által leginkább érintett társadalmi csoportok térbeli koncentrációja már nem csupán egy-egy településre terjed ki, hanem a válság sújtotta régiókon belül már megjelentek, illetve kialakulóban vannak a több településből álló gettósodó kistérségek is - pl. Magyarország északi, keleti és dél-dunántúli területein, Szlovákia keleti régióiban ²⁵ - ahol egyes falvak esetében már a lakosság lakosságszámának növekedéséről is beszélhetünk.

Az elmúlt évtizedekben Romániában is jelentős hatása volt az elnéptelenedési folyamatnak a településhálózatra. Itt elsősorban a közepes nagyságú falvak néptelenedtek el és váltak kislefalkákká vagy aprófalvakká. Az aprófalvak száma 18 szorosára, a kis falvak száma 2,8 szorosára nőtt. E-folyamat eredményeként a falvak nagyságszerinti kategóriái megváltoztak, egyes települések elvesztették a településhálózatban korábban betöltött korábbi szerepüket, más települések részben (vagy egészben) elvesztették regenerálódási képességüket, és egyes rurális térségekben demográfiai pusztaságok alakultak ki, ahol a laksűrűség 30-20 fő/m² alá esett. A népességfogyás és az előregedés mellett jelentős migráció is tapasztalható az ország falvaiban.⁽²⁶⁾ Romániában az átmeneti időszak gazdasági nehézségei is elsősorban a vidéki, főleg a hátrányos helyzetű térségekben élő lakosságot sújtotta. A szocializmus idején a vidékre telepített ipar mély válságba került, a mezőgazdasági termelés drasztikusan visszaesett, csökkentek a reálbérek, nőtt munkanélküliség, főleg az ország 45,6%-át kitevő falusi népesség körében.⁽²⁷⁾ A szocialista korszak társadalmi valóságából ma az a fontos az emlékezőknek, hogy az akkori helyzet teljes foglalkoztatással és szerény mértékű társadalmi, gazdasági biztonsággal párosult. Ezzel szemben a mai helyzetben a növekvő társadalmi egyenlőtlenségek, a lemaradás, az elszegényedés a falvakban élő népesség mindennapi tapasztalata.

Cigánytelepek

Talán a Magyarországon, Romániában, Bulgáriában és Szlovákiában található cigánytelepek utalnak leginkább arra, hogy Európában is léteznek olyan lakhatási formák, amelyek leginkább a harmadik világbeli viszonyokra emlékeztetnek. ²⁸

²⁵ Magyarország Dél-Dunántúli régiójában található a sellyei kistérség, amely is egyike az ország kilenc leghátrányosabb helyzetű kistérségének. A sellyei kistérség lakóinak száma (2005-ben) 14203 fő, a települések száma: 35. (ebből egy kisváros) A térségben 11 alsó fokú és 1 középfokú oktatási intézmény van.

A kistérséget az elaprózódott településszerkezet jellemzi, az átlagos népességszám még az 500 főt sem éri el. Az infrastrukturális hiányokon túlmenően iparral, komolyabb gazdasági bázissal nem rendelkezik, intézményrendszere gyenge, s az adott földrajzi elhelyezkedés rossz mezőgazdasági adottságokkal, fejletlen gazdálkodási és művelési kultúrával párosul.

A kistérségben igen jelentős az elvándorlás, amely mellett már évtizedek óta egy másik demográfiai folyamat is megfigyelhető: a népességcsere. Ez a folyamat az 1960-as évek elejétől gyorsult fel a térségben élő romáknak a falvakba történt betelepítésével. Az 1980-as évek végén, 90-es évek elején bekövetkezett társadalmi, gazdasági változások ugyancsak jelentős mértékben hozzájárultak az itteni falvak helyzetének további romlásához. A környékbeli ipari és mezőgazdasági üzemek megszűnése következtében ezek váltak munkanélkülivé a térségben. Az akkor munka nélkül maradtak jelentős azóta sem tudott elhelyezkedni és gyermekeik, sőt már unokáik számára a munkaerőpiacról való kirekesztődés helyzetük alakulásában meghatározó tényező lett. Egyes falvak esetében már a népesség számának növekedéséről beszélhetünk, ami örvendetes lenne, ha nem tudnánk, hogy az ott születő gyerekek is igen nagy valószínűséggel – szüleikhez hasonlóan - szegények és kirekesztettek lesznek. A sellyei kistérségben 1997 és 2005 között a 35 településéből 8 településen – köztük ott, ahol a legmagasabb a munkanélküliség - nőtt a lakosság száma.

²⁶ Kiss Dénes: A román faluszociológia a posztszocialista korszakban. Szociológiai Szemle: 2004/1.

²⁷ Vincze Mária: A román agrárpolitika és a kisparaszti gazdaságok. Korunk, 1995/5

²⁸ „MAKING THE CESE FOR ENVIRONMENTAL JUSTICE IN CENTRAL & EASTERN EUROPE. (Center for Environmental Policy and Law, The Health and Environment Alliance, The Coalition for Environmental Justice) Budapest, 2007.március.

A cigánytelep többféle, országonként, régióként is eltérő formája létezik, így nehéz egységes definíciót adni. Vannak, telepek, amelyek régi, leromlott állagú falusi, vagy elhagyott ipari, mezőgazdasági épületekből állnak, vannak még vályogból készült „putris” telepek, és sok telepen fából, bádogból kátránnyal összetákolt „házakat” is találhatunk.

Romániában „...a cigány lakosság nagy része a település más részeitől elkülönítetten, etnikai szempontból homogén lakónegyedekben lakik, közkeletű elnevezéssel „cigánytelepeken és „putrinegyedekben”²⁹ Ezekre a lakókörnyezetekre jellemző: a túlszűfoaltság, az épületek leromlott állapota, a kisméretű belső lakótér. A putrik civilizált életmódra teljes mértékben alkalmatlanok, gyakran hiányzik a villanyáram és a vezetékes víz. Sokszor nem tisztázott az ingatlanok tulajdonjoga, illetve a putrinegyedek esetében ez nem is létezik. A cigánytelepek gyakran a települések szélén találhatók, rendszerint a szeméttelpek közelében.

A szlovákiai Közéleti Kérdések Intézete szerint az országban 620 olyan település van, ahol nagyobb roma közösség él. 281 elkülönített telep létezik, ahol szegénységben és kizártságban élnek a romák. És pontosan 20 olyan romatelepe van, ahol nincs vezetékes víz, se villany, se gáz. 50 ezer ember él ilyen körülmények között! 3 generációs családok, amelyekben soha senki semmikor nem dolgozott. Egy legutóbbi felmérés szerint mintegy 500 roma él az erdőben, silógödörben és sátrakban.⁽³⁰⁾

Magyarországon 1993-ban a romák több mint 60%-a községekben, aprófalvakban, és mintegy 14%-a (kb. 70 ezer ember) még telepeken lakott, gyakran igen kedvezőtlen körülmények közt. A telepek elhelyezkedésére, közműellátására és az ott lakók számára vonatkozóan a legfrissebb kutatás³¹ szerint Magyarországon 557 telep található, ezek gyakoribb típusai:

Települések mellett, vagy azok közelében folyamatosan létrejövő és bővülő „vadtelepek”.

Ismérvei: infrastruktúra teljes, vagy majdnem teljes hiánya, kezdetlegesen összetákolt, jobbra egyoszthatú lakóépületek, melyek inkább hasonlítanak ólra, putrira, kunyhóra. Lakóik között többségben vannak a fiatalok, akik friss házások, vagy élettársi közösségben élők, családalapítók.

Volt uradalmi puszták, településtől távoli elhagyott ipari épületek (bánya, téglagyár, stb.)

Ismérvei: korábban a munka- és lakóhely egysége jellemezte, ennek megfelelően viszonylag jobb státuszúnak számított. A munkahelyek megszűnésével az eredeti lakónépesség nagy része elköltözött, s helyükbe marginalizálódó csoportok, illetve a környező településekből kiszorított népesség került. A lakóépületek tulajdonjoga sokszor rendezetlen, s ez az épületek gyors leromlásával jár. Mára erős térbeni elkülönülés, hiányos infrastruktúra jellemzi e telepeket, hiszen bezártak közintézmények, boltok, romlott a közlekedés, hiszen a termelés hiánya alulértékelt az itt maradókat, vagy az ide költözőket (akik nemritkán önkényes lakásfoglalók).

A tanulmány a leépült lakóterületeken és az ott élő lakosság körében tapasztalható környezeti és környezetegészségügyi problémákon keresztül mutatja be az alapvető emberi jogok sérülését, a megkárosított, egészségtelen környezet hatásait a kirekesztett csoportok helyzetére. Esettanulmányokat közöl néhány – többségében cigányok lakta – romániai, szlovák, cseh és bulgáriai telepről is.

29 Szolár Éva: Romaszegénység, Romániai romapolitika – a szegénységválogató rendszer. ESÉLY, 2007/1.

30 A szociológusok jelentése szerint 320 ezer roma él az országban. Szabad Újság. Szlovákiai Magyar Hetilap. 2004. október 6.

31 A kutatást a Debreceni Egyetem Népegészségügyi Iskolája végezte 2002. november - 2003. november közt Baranya, Bács-Kiskun, Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Csongrád, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Nógrád, Pest, Somogy, Tolna és Zala megyékben.

Régről maradt telepek. Azok a telepek tartoznak ebbe a csoportba, melyeket az 1961-es párthatározatot kiegészítő 1965-ös rendelet nyomán nem számoltak fel (részben vagy egészben).

Ismérvei: jobbára a település szélén, legelőn, vizenyős területen, vagy éppen erdő aljában, dombtetőn elhelyezkedő, szabálytalan telkeken, szabálytalan elrendezésű, általában még 1945 előtt épült, az akkori szegényparaszti, „zsellér” épületeket formázó lakóépületek egysége. Vízvezeték, csatorna és gáz nincs, mindössze villany van, s az utak sem pormentesek.

Cs- és Szocpoltos-telep, vagyis 1965 után létrejött, eredetileg nem telepnek gondolt telep.

Ismérvei: szűk telkeken, típustervek alapján, eleve rossz minőségben megépült, csökkentett komfortfokozatú, sokszor befejezetlen, a kortársi normáktól, ízléstől és törekvésektől jócskán elmaradt épületek együttese. E telepek, noha tervezőik szándéka szerint rendezettek is, de a település szélén, szegregáltan, rossz minőségű földön (vizenyős, folyóparthoz, szeméttelpehez, egykori legelőhöz közeli területen) található, a település egészénél rosszabb infrastruktúrával rendelkezve (szilárd burkolatú út, csatorna, víz és gázvezeték gyakorta hiányzik. Az eredeti épületállományhoz gyakran annál is rosszabb minőségű épületek kapcsolódhatnak, sokszor közelítve a vadtelepek képéhez. ⁽³²⁾)

Összefoglalva.

A szegénységben és a társadalmi kirekesztettségben élő lakossági csoportok térbeli elkülönülésének többféle formája létezik az Európai Unió országaiban. Míg a régebbi tagállamokban a szegénység és kirekesztettség által érintett csoportok térbeli koncentrációja inkább egyes városi területekre – elöregedő városrészek, lakótelepek, elővárosok - jellemző, addig az új tagállamokban a városi területek mellett erőteljesen jelen vannak a piacgazdasági átmenet során elszegényedett társadalmi csoportok vidéki szegregátumai is. Nyugat-Európában az elszigeteltségben élők között jelentős arányt képviselnek a bevándorlók, vendégmunkások, Kelet-és Közép Európában – főleg a vidéki területeken – a cigány lakosság felülreprezentáltsága tapasztalható. A szegregált városi negyedek általában jobb körülményeket biztosítanak az ott lakóknak, az új tagállamok válságtérsegeinek leépülő falvaiban, cigánytelepeiben viszont gyakran a harmadik világbeli viszonyok jellemzőek.

3. A kirekesztettségben élő csoportokat sújtó diszkrimináció különböző megnyilvánulásai az Európai Unió országaiban

A szegénység, tartós kirekesztettség és a többségi társadalomtól való térbeli elkülönítés/elkülönítés által érintett csoportok tagjai naponta kénytelen elszenvetni a velük szemben megnyilvánuló hátrányos megkülönböztetését az élet különböző területein. Az európai társadalmakat is átható kirekesztő és diszkriminációs mechanizmusok jelen vannak a munkaerőpiacon, az oktatásban, az igazságszolgáltatásban, a lakáspolitikában, az egészségügyben, befolyásolják a hivatalok és a települési önkormányzatok döntéseit, az emberek közötti kapcsolatokat.

---

32 Lakhatási és szociális integrációs program, 2005. Megvalósíthatósági tanulmány. Esélyegyenlőségi Kormányhivatal, Magyarország, Budapest, 2005.

Az idegenekkel szembeni előítélet számtalan megnyilvánulásával kell szembenézni a kontinens nagyvárosaiban élő bevándorlóknak, vagy vendégmunkásoknak. Németországban az „Ausländerfeindlichkeit” (idegenekkel szemben tanúsított ellenérzés) jelen van a hivatalokban és intézményekben, az „intézményesült” vagy „bürokratikus rasszizmus”, különböző megnyilvánulásaival nap-mint nap találkozhatnak a munkát, lakást kereső, vagy hivatali ügyeiket intéző vendégmunkások, vagy bevándorlóként munkát vállalók. („Arbeitsmigrantin”) Csakúgy, mint a francia nagyvárosok zsúfolt elővárosi lakótelepein („quartiers populaires”) élő, hivatalosan a „népességhez tartozó bevándorlók” („immigrés de peuplement”) kategóriába sorolt társaik, vagy az angol városok indiai, pakisztáni bevándorlói.

„Németországban a törökök társadalmi megbecsülése komoly fogyatékoságokat mutat. Még azok is a társadalmi megbecsülés hiányáról panaszkodnak, akik gazdaságilag már előre léptek és viszonylagos jólétben élnek. Megengedhetnék maguknak például, hogy magas lakbért fizessenek és készek is erre áldozni, mégis sokszor évekig kell jobb minőségű lakást keresniük. Meggyőződésük szerint török mivoltuk miatt kell ezekkel a problémákkal szembenézniük. Gyerekeiket nem engedik be a diszkóba, mert törökök. A törökök, a róluk szóló becsmérlő viccek, az ellenük irányuló támadások és inzultusok következtében még a külföldiek más csoportjaihoz viszonyítva is sajátos helyzetbe kerültek. Egyfajta kisebbségen belüli kisebbség lettek. Az a tény, hogy a törököket a „külföldi kérdésen” (Ausländerprobleme) belül is mindig kiemelkedő problémának tekintik, világosan jelzi, hogy a német társadalomban a törökökről kialakított kép igen negatív.” (Ayse C.Cağlar: Törökök Berlinben: társadalmi kirekesztés és mobilitási stratégiák. Replika 1999 december)

Franciaországban is az „idegenek” egy új nemzedéke, a korábbi időszak bevándorlóinak, a „maghrebi”-eknek ³³ a gyermekei jelentik a diszkrimináció egyik céltábláját, de igazából a halmozódó társadalmi problémák áldozatai ők.

„Ezek a fiatalok olyan helyzetben vannak, amelyre egy történelmi szakadás nyomja rá bélyegét, s melynek nyomán a bevándorlók gyermekei ugyanolyan franciákká váltak, mint a többiek. De olyan franciákká, akiket tartósan diszkriminálnak, akiknek diszkriminációja lakás-, vagy iskolai és alkalmazási viszonyaikat tekintve halmozottnak tekinthető. Ebből következően az „integráció politikája” a diszkriminációellenes harc politikája” kell legyen...” (Marie-Claude Blanc-Chaléard: A bevándorlás francia históriája. Európai Tükör, 2006/7-8.)

Egyre nagyobb szakadék választja el a bevándorlókat és gyermekeiket, attól a francia társadalomtól, amely hagyományosan sokféle idegen befogadására és integrációjára volt képes, de már a 70-es évek óta egyre inkább elgettósodó, gyakran a 40-50%-os munkanélküliséggel is küszködő nagyvárosi körzetek problémáival nehezen tud megbirkózni. Francia civil szervezetek által közétett jelentésekből is kiderül, hogy a kirekesztetteket nem csak a munkaerőpiacon, hanem a lakáspiacon is hátrányos megkülönböztetések érik.

„...elég egy banális francia családnéven benyújtani jelentkezésüket, s máris pozitív elbírálás alá esik előzőleg visszautasított pályázatuk, vagy lakásbérleti kérelmük” (Mikó István: Jelzötűz. Beszélő, 2006/1.)

---

33 Az észak-afrikaiak: marokkóiak, tunéziaiak, algériaiak közös neve

A társadalmi különbségek növekedéséhez jelentős mértékben hozzájárul az oktatáson belül megjelenő szegregáció és diszkrimináció, az iskolák közötti gyakran éles különbségek.

„Maradniuk kell tehát a nagyvárosi körgyűrűk határain túli panelsorokban, földrajzilag is elkülönítve, egymás között. „Egyszínűek” az iskolák is az elővárosokban, a szomszédos villanegyedek lakói fizetős magániskolákba íratják gyerekeiket, ahol nem kell attól tartaniuk, hogy idegen származású gyenge tanulókra szabott oktatás hátráltatja őket a tanulásban. Való igaz, a felső tagozatba lépő iskolások körében – a „különösen nyugtalanító eseteket”, a „különleges lassúságot tanúsítókat” és a „bonyolultabb szövegek megértésébe belebukottakat” összesítve – országos szinten 15%-ra tehető az olvasni nem tudók száma.” (Mikó István: Jelzötűz. Beszélő, 2006/1.)

Ezért is hozta létre a francia oktatásügyi kormányzat az ún. különleges oktatási zónákat (zones d'éducation prioritaire), ahol pedagógusok különböző kedvezményeket kapnak és a leggyengébb tanulók egyéni, vagy kiscsoportos foglalkozások keretében hozhatják be lemaradásukat.

Az iskolai szelekciót az Európai Unió országaiban ugyan törvények tiltják és az oktatásügyi kormányzati felelősei mindenhol igyekeznek érvényt szerezni a törvényi előírásoknak, de a törvények kijátszásának kifinomult gyakorlata is mindenhol létezik.

„Az is diszkrimináció természetesen – bár ez már egyre ritkább – hogy a cigánygyerekeknek külön osztályokat csinálnak. A törvény szerint nem lehet külön osztályokat csinálni, de azért vannak trükkök, hogy hogyan lehet ezt kijátszani. Például tagozatos osztályokat csinálnak és akkor oda járnak a nem cigány gyerekek. Ezt is tiltja a törvény, de a felvételi elbeszélgetéseken azért megpróbálják orientálni a szülőket, vagy éppen lebeszélni, hogy melyik osztályba, milyen tagozatra írássák be gyermekeiket. Azt mondják, hogy például abba az osztályba ne menjen, mert azt úgysem fogja bírni. Ha a szülő mégis erősködik, hogy abba az osztályba íratja be csemetéjét, valóban előfordul, hogy a gyerek egy idő után kikerül ebből az osztályból, mert kiközösítik vagy éppen nem tud lépést tartani az osztálytársaival. Az egy nagy hátrány, ha egy hátrányos helyzetű gyerek nincs együtt a középosztálybeli kortársaival, hanem csak a saját nagyon hátrányos helyzetű társaival van állandóan. Ezt az elkülönülést mind a mai napig szorgalmazzák az iskolák.” (Részlet a tanulmányunk megírásához, egy magyarországi pedagógussal készített interjúból.)

„Azokban az oktatási intézményekben pedig, ahol a cigánygyerekek tanulnak, az oktatás minőségének változói (pl. tárgyi és személyi feltételek) is kedvezőtlenebbek. Ugyanakkor az egyenlőtlenségek növekedésével egyre növekszik az iskolai szegregációs formák megjelenési aránya is a roma gyerekek oktatásában. Ilyen például az iskolák közötti és az iskolákon belüli elkülönítés, illetve speciális iskolákba és felzárkóztató osztályokba való besorolásuk, amely a településtípustól függően különböző formákat ölthet. Ezekben az iskolákban az oktatás minősége arányosan csökken a roma gyerekek fokozódó jelenlétével, ami a legegységesebben a középfokra való továbbjutásuk alacsony arányában tükröződik.” (Szolár Éva: Romaszegénység. Romániai romapolitika – szegényválogató rendszer. Esély, 2007/ 1.

Az iskolai esélyegyenlőség megteremtése szempontjából figyelemreméltóak a skandináv országok eredményei, ahol az elmúlt évtizedek gyermekközpontú jóléti politikájának is köszönhetően jelentős mértékben csökkent az iskolai előmenetelben a származás, a szülők

társadalmi-gazdasági státusza közötti különbségek hatása.³⁴ Ebben szerepet játszott az is, hogy minden gyermek számára biztosították az iskola megkezdése előtt a napközi otthonokban való elhelyezést, így a szegényebb származású gyerekek is ugyanolyan pedagógiai ellátásban részesülhettek mint a jobb családi háttérrel rendelkező társaik. Jó példaként említhető a berlini városvezetés, amely - a gettósodástól való félelem miatt sem - nézi jó szemmel, ha homogén, csak a bevándorlók gyerekeit tömörítő iskolai osztályok alakulnak ki az állami intézményekben. Ilyen esetekben az osztályok szétrobbantását és keverését kezdeményezik.

A hátrányos megkülönböztetés a munkaügyi hivatalokban és a munkáltatóknál, a bevándorlókkal, vendégmunkásokkal vagy a cigányokkal szembeni megalázó munkahelyi bánásmód – sokszor szélsőséges és durva megnyilvánulásokkal - mindennapi tapasztalat a kelet-közép európai, de gyakran a nyugat-európai munkaerőpiacokon is³⁵

„A diszkrimináció elsősorban a munkahelykereséssel kapcsolatban éri a klienseinket. A munkaközvetítőktől, a civil szervezetektől és maguktól a klienseinktől azt halljuk, hogy azért nem kaptak meg egy-egy állását, mert cigányok. Ennek a valóságtartalmát nem tudjuk leellenőrizni. Ha ezek az emberek megjelennek, akkor általában azt mondják a munkáltatók, hogy az állást már betöltötték. Az nyilván sokat számít, hogy valaki hogyan jelentkezik munkára. Hogy van felöltözve, mennyire rendezett, milyen a megjelenése. Ez alapján biztos hogy van valamilyen megkülönböztetés a munkáltatók részéről. Azt is mondják a klienseink hogy ha elbocsátják őket egy munkahelyről, akkor annak biztos a származásuk az oka. Ezt sem lehet bizonyítani. Sajnos, a munkahely-keresésnél sokan már a portán elakadnak, be sem engedik őket az üzembe, vagy a gyárba, el sem jutnak el az illetékeshez.” (Részlet a tanulmányunk megírásához, egy szociális munkással készített interjúból.)

A munkaerőpiacon történő diszkrimináció azonban nem csupán a bevándorlók, vendégmunkások, vagy a romák csoportjait érinti, hanem az olyan csoportokat is, mint a gyermekgondozási szabadságról visszatérő és elhelyezkedni kívánó kismamákat, a gyermeküket egyedül nevelő anyákat, a fogyatékkal élőket, a börtönből szabadultakat és

34 Gosta Esping-Andersen: Jövedelmi Egyenlőtlenség és esélyegyenlőtlenség. In.: Írások az egyenlőtlenségről, az egyenlősdiről – és az új egyenlőségről. Szerkesztette: Anthony Giddens és Patrick Diamond. Napvilág Kiadó, Budapest, 2006. 119.old.

(Eredeti: The New Egalitarianism. Edited by Anthony Giddens and Patrick Diamond. Polity Press Ltd., Cambridge)

Ezt bizonyítják a tanulók körében lefolytatott nemzetközi összehasonlító PISA- vizsgálatok tapasztalatai is. A PISA 2000-es felmérés svéd eredménye is azt igazolja, hogy abban az országban a legjobbak az eredmények, ahol az iskolázott és iskolázatlan szülők gyermekei közötti teljesítmények a legkisebbek. „Illúzió azt hinni, hogy a XXI. században bármiféle elitoktatás stabil fejlődési pályára tud állítani egy országot, Csak egy ország egésze emelkedhet.” (Andor Mihály: Lépéskényszer.. Az extenzív fejlődés lehetőségeinek kimerülése az oktatásban. Iskolakultúra, 2005/3.

35 A lengyel és litván vendégmunkások kiszolgáltatott helyzetéről, a velük szemben tanúsított bánásmódról számolt be a közszolgálati Magyar Rádió egy 500 fő megkérdezésével Angliában lefolytatott vizsgálat alapján. Többen is elmondták, hogy rabszolgaként bántak velük, irataikat elvették, bérüket visszatartották. Forrás: Magyar Rádió, 2007 szeptember 5.

Hasonló problémákat jelez a Brit Önkormányzatok Szövetsége által megrendelt felmérés is, kiegészítve azzal, hogy az új uniós tagországokból érkezett vendégmunkások sok problémát okoznak az Egyesült Királyság önkormányzatainak. Az országba több vendégmunkás érkezett a vártnál az EU országokból – 800 ezer fő -, ez megnehezíti a helyi önkormányzatok munkáját. Kevés az utánuk járó fejkvóta, sok vendégmunkásnak nincs hol laknia és nem ismerik a brit egészségügyi rendszert. Forrás: Magyar Rádió, 2007. 11.01.

gyakran az idősebb munkavállalókat³⁶, az állami gondozásból kikerülőket és a hajléktalanokat.

„Hogy valaki gyermekét egyedül nevelő édesanya és ez miatt éri őt hátrányos megkülönböztetés, hát ezt nehezen lehet eldönteni. Itt a munkavállalás szempontjából a legfontosabb, hogy olyan munkát találjon, hogy a gyermekének a felügyeletét meg tudja oldani. Ezért kiesnek az olyan munkakörök ahol több műszakban, esetleg délután vagy éjszaka kell dolgozni. Most hogy valakit az ilyen körülmények, vagy esetleg a származása miatt nem vesznek fel, azt nem tudjuk. Voltak olyan klienseink, akik azt gondolták, hogy hátrányban vannak az miatt, hogy egyedül nevelik a gyermeküket, ezért azon gondolkodtak, hogy a legközelebbi felvételi elbeszélgetésen ezt mondják el, vagy hallgassanak róla.” (Részlet a tanulmányunk megírásához, egy anyaotthon munkatársával készített interjúból.)

„A büntetés végrehajtási intézményből szabadultak ugye eleve hátránnyal indulnak. Ha megkérdezik, hogy mit csinált az elmúlt időszakban, akkor vagy hazudik, vagy megmondja az igazat, de akkor nincs az a munkáltató, aki felveszi. Ha roma származásúró van szó, akkor ez plussz hátrány, és nyilván az is hátrány, ha nincs végzettsége. Ha valaki egy kistelepülésen lakik, annak aztán végképp semmi esély nincs arra, hogy elhelyezkedjen. Ez a diszkrimináció inkább burkoltan jelentkezik. Azt nem mondják, hogy azért nem veszek fel, mert a börtönből szabadultál. Ahol meg erkölcsi bizonyítványt kérnek, ott teljesen egyértelmű a helyzet. Sok cég kér erkölcsi bizonyítványt. Sajnos az is gyakran előfordul, hogy megpróbálják kihasználni ezeknek az embereknek a szorult helyzetét. Vannak vállalkozók itt a városban is, akik gyakorlatilag rabszolgaként tartják, dolgoztatják ezeket az embereket. Adnak nekik szállást és maximálisan kihasználják a kiszolgáltatottságukat. Ezek nem tudnak kihez fordulni, nincs rokonuk, nincs senki, akinek elmondhatnák, hogy milyen helyzetben vannak, milyen körülmények között élnek. Mi már többször felajánlottuk a segítségünket, de még azt sem engedték meg, hogy kimenjünk oda ” (Részlet a tanulmányunk megírásához, egy bírósági pártfogóval készített interjúból)

1999-ben jelent meg Loïc Wacquant nagy vihart kavaró könyve³⁷, amely a szegény és kirekesztett társadalmi csoportokkal szembeni, sokszor túlzott rendőri fellépésekről és szigorú bírósági ítéletekről mint a globalizálódó világ mindenütt tapasztalható jelenségéről ír. Tény, hogy az elmúlt időszakban a nyugat-európai országokban mindenütt emelkedett a bebörtönzöttek száma, ezen belül is az idegenek aránya, amely minden régi EU tagállamban többszörösen meghaladja az adott ország népességén belüli arányukat.

„Egész Európában tömegével, a társadalmi arányukhoz képest jóval nagyobb számban ülnek börtönökben az idegenek, a nem nyugati bevándorlók úgynevezett „második generációja” és a színes bőrűek, akik amúgy is a legsebezhetőbb társadalmi kategóriák tagjai – mind a munkaerőpiacon, mind pedig az állam segélyező szektorával szemben, mivel alsóbb osztályokba tartoznak, és többrendbeli diszkriminációban van részük. Ez az „aránytalanság” néhol már-már megüti azt a mértéket, amelyet az amerikai feketéknél tapasztalunk.”

36 Számtalan jó példát is lehetne említeni az idősebb munkavállalók foglalkoztatási programjai közül, ilyen például Németországban a senior munkaerő állami támogatása

37 Loïc Wacquant : A nyomor börtönei. A zéró tolerancia világméretű terjedése. Helikon Kiadó, Budapest, 2001.(Eredeti kiadás: Loïc Wacquant: Les prisons de la misère. Éditions Raisons d'Agir, 1999 Párizs)

„ Ez az „etnikai-nemzeti aránytalanság”, amely a régi francia gyarmatokról származókat sújtja, elsősorban abból ered, hogy egyenlően súlyos vétség esetén a bíróság könnyebben szab ki jogerős börtönbüntetést azzal az elítélttel szemben, aki nem rendelkezik francia állampolgársággal. A felfüggesztett börtönbüntetés és felmentés gyakorlatilag az állampolgárok monopóliuma lett. Pierre Tournier demográfus kimutatta, hogy a szóban forgó vétségtől függően egy külföldinek 1,8-2,4-szer több esélye van arra, hogy börtönbüntetésre ítéljék, mint egy franciának...” (Loïc Wacquant : A nyomor börtönei. A zéró tolerancia világméretű terjedése. Helikon Kiadó, Budapest, 2001)

Valószínűleg a „zéró tolerancia” jegyében született meg Olaszországban az a rendelet amelynek lényege, hogy ezután a polgármesterek külön engedély nélkül, közvetlenül is felléphetnek a bevándorlók ellen, ha városuk közrendje, vagy közbiztonsága forog veszélyben. Kiutasíthatják az idegeneket, és ez alól az uniós állampolgárok sem kivételek. A rendelet meghozatalának előzményei közé tartozik, hogy Olaszországban az elmúlt 3 évben 95%-al emelkedett a Romániából érkező vendégmunkások száma, jelenleg - hivatalos adatok szerint – 342 ezer fős az ottani román közösség, köztük 150 ezer főre tehető a Romániából érkező cigányok száma. „Ránk kenik a romló bűnözési helyzetet” – panasolta a rasszizmus ellen tüntető itáliai román közösség képviselője.³⁸ Tény, hogy az olasz városokba érkező romániai vendégmunkások egy része nem talál munkát, külvárosi nyomornegyedekbe lakik, vagy hajléktalanként az utcán él.

A Kelet-Közép-Európai rendőrségek és bíróságok munkájával kapcsolatban is vannak tapasztalatok, amelyek a kirekesztett csoportok – többnyire cigányok – tagjaival szembeni hátrányos megkülönböztetésre utalnak.

„... itt többségében nagyon szegény emberek laknak, akik szegénységük miatt kiszolgáltatott helyzetben vannak, nagyon alacsonyan képzettek és jelentős részük roma. Akikkel mi kapcsolatba vagyunk, azoknak a többségénél mindhárom körülmény jelen van és nem nagyon lehet meghatározni azt, ha valakit diszkrimináció ér, az melyik körülmény miatt van. Vannak persze egyértelmű helyzetek. Ilyen például az, hogy engem 1990 óta csak akkor igazoltattak a rendőrök, ha cigányokkal vagyok, akkor viszont gyakran, persze akkor sem elsősorban engem, hanem őket. Ez egyértelmű diszkrimináció a rendőrök részéről. De a cigányokkal szembeni hátrányos megkülönböztetést lehet tapasztalni a bíróságokon, a polgármesteri hivatalokban és másutt is. Az egyik ügyfelünknek az öccse, 3 haverjával felpofozták egy osztálytársukat és elvették a mobiltelefonját. Ez a fiú azonnal szólt az apjának, aki egy magasabb beosztásban levő ember volt, és srácokat azonnal bevitték a rendőrök és előzetes letartóztatásba helyezték. Több mint fél évig voltak előzetesben. Aztán elítélték őket, 1-1 év szabadságvesztést kaptak egy kivételével. Mert azt az egy fiút aki nem volt roma, azt nem ítélték el, nem kapott büntetést, pedig ő volt az ötletgazda.”
(Részlet a tanulmányunk megírásához, egy magyarországi jogsegélyszolgálat vezetőjével készített interjúból)

„ Az esetek egy részében kirendelt ügyvéd védi őket, nem tudnak megfizetni saját ügyvédet. Bár a kirendelt ügyvédek között is vannak olyanok, akik lelkiismeretesen felkészülnek, megpróbálnak mindent, de nem ez a jellemző. Az borzasztó nagy hátrányban van, aki nem tud magának ügyvédet fogadni. A kirendelt ügyvéddel a tárgyalás előtt 2 perccel találkoznak. Olyat már hallottam egy ilyen kirendelt

38 Lázadó itáliai prefektusok. Népszabadság, 2007 október 11.

ügyvédől, hogy ha megfogadták volna, akkor fel tett volna két olyan kérdést a bíróságnak, ami miatt felmentették volna a védencét. Tapasztalataim szerint a roma származású és a szociálisan hátrányos helyzetben levő vádlottak esetében enyhébb ítélet születhetett volna, ha nem kirendelt ügyvéd védi őket.” (Részlet a tanulmányunk megírásához, egy bírósági pártfogóval készített interjúból

A helyi önkormányzatok – sokszor a többségi társadalom érdekeire hivatkozva – gyakran hoznak olyan döntéseket, amelyek a külvilág számára a diszkrimináció teljesen egyértelmű megnyilvánulásait jelentik. 1999-ben az észak-csehországi Ústi nad Labem egyik külvárosában, a legszegényebbek által lakott épületek köré felhúzott fal osztotta meg először a cseh, majd az európai közvéleményt. Brüsszel határozott tiltakozása nyomán a cseh külügyminiszter is elismerte, hogy Európa a rasszizmus és a kirekesztés jelképét láthatja ebben a falban. Ugyanakkor a falat építő helyi önkormányzat maga mögött tudhatta a helyi polgárok többségét, akik már hosszabb ideje sürgették beadványaikban az ott élő, többségükben munkanélküli, többgyermekes roma családokkal szembeni határozott fellépést.

Ugyancsak 1999-ben Szlovákiában két helyi önkormányzat is olyan határozatot hozott, amely nyíltan megtiltotta a romák letelepedését a településeken. A határozatokat végül is civil szervezetek és a strassbourgi emberi jogi bíróság nyomására visszavonták.

2000-ben a romániai Piatra Neamt városában dolgoztak ki programot egy, a város legszegényebb családjainak otthont adó, kerítéssel körbevett telep létrehozására. Hasonló ötlet megvalósítását fontolgatta Déva és Nagybánya önkormányzata is.

A „nem kívánatos elemeknek” (általában cigányok) a településekről történő eltávolítása nem ritka jelenség Kelet-Közép Európában. Magyarországon, Dél-Szlovákiában például előfordult, hogy néhány város felajánlotta a környékbeli településeknek, hogy fizet azért, ha a területükön élő cigányokat befogadja. (2007 nyarán például a szlovákiai Nyitra megyében élő romák tüntetéssel fejezték ki elégedetlenségüket az önkormányzatok „kitelepitéseivel” szemben) A magyarországi Veszprém városa egy kifinomultabb módszert választott.

„... a korábbi években a városban a helyi Polgármesteri Hivatal a városközpontban és közvetlen közelében városrekonstrukciót végeztetett, amelynek keretében számos cigány családnak jelentős összeget ajánlottak fel a többnyire romos, lelakott ingatlanokból történő kiköltözés esetén. A felajánlott „lelépési”összegek csábítóak voltak (1-3 millió Ft), de arra nem elegendőek, hogy abból Veszprémben másutt lakáshoz juthattak volna, így lényegében „önként” elköltöztek különböző falvakba, vagy kevésbé frekvenciált kisvárosokba, ahonnan egy részük azóta már visszaszivárgott Veszprémbe. A roma népesség utólag csalódottan idézi fel az ügyes „cigánytalanítást”, amelynek eredményeképpen végül rosszabb helyzetbe kerültek mind munkavállalási szempontból, mind a különféle ellátásokból való részesedést tekintve. Érdekes, hogy ezt az „akciót” valamennyi helyi párt egyértelműen támogatta, nem képezte vita tárgyát.” (Albert József: A veszprémi romák életkörülményei, társadalmi, szociális helyzete. In.: A szegénység, az egészség és a társadalmi kirekesztettség. Szerk: Szretykó György. Comenius Kft., Pécs, 2007)

Néhány évvel ezelőtt a dél-szlovákiai kórházakból a roma nők sterilizálásával kapcsolatos hírek kavarták fel az emberi jogokra érzékeny európai közvéleményt. Bár ezeket a híreket a kórházak rendre tagadták, arra viszont alkalmasak voltak, hogy a kelet-közép európai országok egészségügyi intézményeiben tapasztalható diszkriminációra – amely leginkább a kirekesztettségben élő csoportok tagjait érintik - hívják fel a figyelmet. Az egészségügyben tapasztalható hátrányos megkülönböztetés egyik oka, hogy megnőtt a piaci elemek

jelentősége, így a munkanélküliség által leginkább sújtott, többnyire segélyekből élő csoportok tagjai – köztük az új EU tagállamok egy részében jelenlevő jelentős számú cigány népesség – nem képesek fizetni a jobb ellátásokért. A másik ok pedig – amit orvos-szociológiai, illetve orvos-antropológiai kutatások tapasztalatai is alátámasztanak – hogy a rosszabb helyzetben levő társadalmi csoportok tagjai az egészségügyben is hátrányban vannak., a fehér középosztálybeli orvosok hosszabb időt fordítanak az ugyancsak fehér, középosztálybeli páciensekre, mint az alsóbb társadalmi csoportok és/vagy a színes bőrűek ellátására. A jelenség hátterében kulturális különbségek állnak, de szerepet játszhat a hátrányos etnikai megkülönböztetés is.”³⁹

... egyszer mentőt hívtak egy hajléktalanhoz. Nem jött ki. Aztán szóltak nekünk, hogy szóljunk már mi a mentőknek. Nagy nehezen kijöttek és megkérdezték, hogy ki fogja majd kitisztítani a mentőt a hajléktalan után. Az egészségügyben a pszichiátriai osztályokon tapasztaljuk leginkább a hajléktalanokkal szembeni diszkriminációt. A pszichiátriai osztályok amint lehet, azonnal megpróbálnak túladni a hajléktalan betegen, félnek, hogy náluk marad, isten igazából nem tudnak velük mit kezdeni.” (Részlet a tanulmányunk megírásához, egy hajléktalan szálló vezetőjével készített interjúból)

„Ami viszont probléma lesz a jövő évtől az ezeknek az embereknek az egészségügyi ellátása. Mert ha nem fizeti az egészségügyi hozzájárulást – és ugye ezeknek az embereknek egy nagy része nem fizeti – akkor nem kap ellátást. És ugye ilyen vonatkozásban problémát jelent a feketén foglalkoztatottak helyzete. Ha ők betegek lesznek, akkor az egészségügyi ellátásuk költségeit majd nekik kell kifizetniük. Ahhoz, hogy tb ellátott legyen valaki, ahhoz valamilyen munkahelyet kell produkálni. Persze most is van lehetőség arra, hogy valaki befizeti a havi ötezervalahány forintot és akkor jogosult lesz az ellátásra. De ezt a 21 ezer forintjából nem tudja kifizetni. Vannak olyan betegségek, amelyek ezt a réteget sújtják leginkább és félok, hogy majd nem kezelik magukat. Most is van olyan kliensem, aki úgy döntött, hogy nem jár fel a tüdőszanatóriumba ellenőrzésre, noha fel kellene neki járni.” (Részlet a tanulmányunk megírásához, egy bírósági pártfogóval készített interjúból)

„Budapesten a romákat a szűrőhálózat el sem éri, azaz még felszólítást sem kapnak. A borsodi helyszíneken ezzel ellentétben működik szűrés, de körülbelül hasonló körülmények között közt, mint az ötvenes években: a nők a szabad ég alatt derékig levetkőzve állnak sorba a szűrőkocsi előtt. (Gyukits i.m.)

Az egészségügyi intézményrendszerben a szegényekkel szembeni hátrányos megkülönböztetés a fejlett nyugati országokban is jelen van, a diszkriminációnak olyan formái azonban, amely az ellátásokhoz való hozzáférés igen jelentős területi különbségeiben mutatkozik meg, nem tapasztalható Nyugat-Európában.⁴⁰

39 Gyukits György: Az egészségügy vesztesei. A romák orvosi ellátásának kérdőjelei. Beszélő, 2000, április.

40 A magyarországi, de a romániai, szlovákiai és a bulgáriai helyzetet is jellemzik az alábbiak: „Mivel tudjuk, hogy a romák magas betegségarányai közvetlenül szegénységfaktoroknak köszönhetőek, e legszegényebb aprófalvak roma lakosságának –amely a teljes roma lakosságból több mint százezer ember – különösen súlyos a helyzete, egyszerre sújtja a szegénység, terhelik a gyakori betegségek, illetve megnehezíti az életét az, hogy közvetlenül lakóhelyén nem fér bármikor azonnali orvosi ellátáshoz” (Babusik Ferenc: Hozzáférési különbségek az egészségügyi alapellátásban. ESÉLY, 2004/4.

A leszakadó lakóterületen élők sokszor érik olyan erőszakos cselekmények, provokációk, amelyek előidézésében rasszista, idegengyűlölő mozgalmak, szubkulturális csoportok játszanak kezdeményező szerepet. A provokációk, támadások célpontjai általában a bevándorlók, „idegenek”, „szinesek”, cigányok, vagy sok esetben a hajléktalanok, homoszexuálisok. A csoportok tagjai gyakran maguk is a lakótelepek, a külvárosi, vagy vidéki slumok szegény családjainak gyermekei, akik reménytelen és kilátástalan helyzetük okaként az etnikai vagy vallási (többnyire zsidó) kisebbségeket, a „gyengéket” (hajléktalanok) vagy a szexuális kisebbségeket jelölik meg. Ideológiájukban meghatározó szerepet kap a nacionalizmus, gyakran szélsőséges politikai pártok, vagy egyesületek formájában öltönek testet. Az elmúlt időszakban az EU új tagállamaiban is megerősödtek a különböző rasszista, idegengyűlölő mozgalmak, amelyek már nyíltan felvállalják a bevándorlók, vagy a cigányokkal szembeni fellépést. A Cseh Nemzeti Párt szervezeteként megalakult Cseh Nemzeti Gárda célja, például, hogy a „párt rendezvényeit biztosítsák, szükség esetén árvizeknél és más katasztrófáknál segédkezzenek, emellett felvilágosító tevékenységet is végeznek, mert a bevándorlóktól és az egyre erőteljesebb uniós befolyástól is szeretnék megvédeni az országot.”⁴¹

Esettanulmányok szegénység-, szegregáció-, és diszkrimináció-ellenes programokról

Az Európai Unió régi és új tagállamaiban – felismerve a szegénység és a térbeli- társadalmi kirekesztettség összekapcsolódásának hosszú távra kiható negatív társadalmi következményeit - több olyan program is indult, amely a települési hátrányok felszámolását, az elszigeteltségben élő halmozottan hátrányos helyzetű lakossági csoportok lakás-és életkörülményeinek javítását, a peremhelyzetből adódó diszkriminációs hatások megszüntetését célozta. A problémák kezelésére vonatkozóan több, a nemzeti kormányok által kezdeményezett program született, a finanszírozás is nagyobb részt a központi költségvetés terhére történt.

Nyugat-Európában a legrosszabb helyzetben levő városi területek nagyobb része a korábbi város rehabilitációs programok során eltűnt. Az 1990-es évek utáni rehabilitációs programok inkább a meglévő épületek korszerűsítését, komfortosítását, szigetelését, épületgépészeti felújítását célozták és nagyobb figyelmet fordítottak a bevándorlók által lakott lakóterületekre, valamint az olyan társadalmi csoportokra, mint az idősek és fogyatékosok. A rehabilitációs programok részévé vált a területen élő közösség bevonása a programok előkészítésébe és lebonyolításába. Több országban törvény is szabályozza a leépült lakóterületek rehabilitációját. (Legelőször Franciaország és Dánia szabályozta a leépült lakóterületek rehabilitációját, őket követte Norvégia, Ausztria, Németország, majd Hollandia.) A nemzeti szabályozók pontosan rögzítik a kormány, a regionális és a helyi hatóságok szerepét a városmegújítási programok megvalósításában. Így pl. Nagy-Britanniában a központi kormányzatnak van meghatározó szerepe a programok kialakításában, Ausztriában és Németországban erősen érvényesül a regionális hatóságok (tartományok) befolyása is,

---

41 Népszabadság, 2007.október 31.

Norvégiában, Hollandiában, Dániában és Franciaországban inkább a helyi önkormányzatoknak van nagyobb szerepe.

Az Európai Unió országaiban több olyan kormányzati program is született, amely a leépülő városi és vidéki lakóterületek megújítását célozta.

A Big Cities Policy program Hollandiában

Az 1980-as években Hollandiában is fontos problémává vált a szociálisan és fizikailag leépült nagyvárosi lakóterületek helyzete. A Big Cities Policy kezdetben azokra a városrészekre fordított nagyobb figyelmet, ahol a szegényebb családok nagyobb koncentrációban éltek. Itt próbálták meg elősegíteni jobb minőségű lakások kialakításával azt, hogy jobb helyzetű családok költözzenek a területre. A program következő szakaszában a fő hangsúly a lakásviszonyok fejlesztésére, a meglévő lakásállomány korszerűsítésére valamint a lakóterületeken megjelenő szociális problémák (munkanélküliség, szegénység, fogyatékosok helyzete, drog, kriminalitás) kezelésére helyeződött át. Később a tapasztalatok alapján kialakult a városrehabilitációs programok 3 komponense: 1.gazdaság és foglalkoztatás, 2. fizikai fejlesztések, 3. társadalmi fejlesztések.

Az 1.komponens keretében a lakóterület gazdasági fejlesztését célzó programok valósultak meg, többek között: a kis-és közép vállalkozások telepítése az érintett lakóterületekre, munkaalkalmak teremtése, a foglalkoztatáshoz kapcsolódó képzési programok indítása. Fontosnak tartották a célterületen élő külföldiek, bevándorlók vállalkozói kezdeményezéseinek a támogatását.

A 2. komponens keretében került felújításra az érintett terület lakásállománya, a közlekedési infrastruktúra és a környezet fejlesztése. A lakókörnyezettel kapcsolatos fejlesztések megvalósítása során a helyi lakosság részvételének az elősegítésére és ennek során az etnikai kisebbségek részvételének előmozdítását kiemelten kezelték.

A 3. komponens keretében valósult meg a szociális infrastruktúra fejlesztése, az oktatási intézmények korszerűsítése, a közbiztonság javítása ⁴², valamint a bevándorló és a holland lakosság kapcsolatának kiszélesítését célzó programok kialakítása.

Később a Big Cities Policy keretében támogatott programok támogatásban részesültek az EU ERDF és ESF alapjaiból is.

Egy nemzeti program a térbeli és társadalmi marginalizálódás ellen: a „Soziale Stadt” Program Németországban

Az 1999-ben indított program több, korábbi német és külföldi szociális városrehabilitációs program tapasztalataira épült. (így pl. az Észak-Rajna Vesztfáliában megvalósított „Körzetek a Különleges Fejlesztési Szükségletekkel” c. program, az 1994-ben Hamburgban indult kezdeményezés a „Küzdelem a szegénység ellen” c. projekt, a francia, angol és holland városok tapasztalatai, valamint az EU URBAN I eredményei)

---

⁴² Később a közbiztonság 4., önálló komponensként jelent meg a programban. Ennek oka többek között a hollandiai jobboldal előretörése, illetve a közbiztonság kérdésének felértékelődése a nagyvárosokban.

Az 1960-as évek végétől Németországban is, csakúgy, mint a többi nyugat-európai országban, éles különbségek alakultak ki a nagyvárosok különböző lakónegyedei között. Egyik oldalon a magasabb presztízsű lakóterületek a jobb módú családokkal, a másik oldalon pedig a leépült városrészek az alacsonyabb jövedelmű német családokkal és az idősokkal, valamint az egyre nagyobb számban érkező bevándorlókkal és vendégmunkásokkal. A szegények és a velük kapcsolatos problémák egy-egy lakóterületre történő koncentrációja, a lakások és az épületek leértékelődése, devianciák kialakulása a fiatalok körében, a korábbiaktól eltérő fejlesztési programokat igényeltek. A szakemberek úgy gondolták, ha nem történik szervezett beavatkozás ezeken a területeken, akkor a leépülés, az ott élők elszigetelődése továbbfolytatódik. A „Soziale Stadt” programmal kapcsolatos kormányzati koncepció rögzítette, hogy:

- A „Soziale Stadt” program kiegészíti a korábbi városrész-támogató intézkedéseket és más városfejlesztési törekvésekkel és intézkedésekkel egy új és szélesebb körű megközelítést tesz lehetővé,
- Ennek a szélesebb körű megközelítésnek a célja, hogy egyesítse és integrálja a beruházás jellegű és a nem beruházás jellegű tevékenységeket a városmegújítást célzó európai uniós, állami és tartományi programokkal annak érdekében, hogy egy egységes és központosított irányított programot hozzanak létre,
- A programban résztvevő önkormányzatoknak egy hosszú távú, terület-orientált akciótervet kell felvázolniuk, amely a helyi „Sozial Stadt” programnak lesz az alapja

A programban résztvevő helyi önkormányzatok részéről az alábbi intézkedéseket követeltem meg a program:

- forrásösszevonás és az együttműködés területén való integráció,
- a polgárok és a helyi közélet szereplőinek bevonása,
- új vezetési és szervezeti struktúrák kialakítása,

1999-ban, a program indításakor 161 körzet került kijelölésre 124 városból. 2004-ben 249 városrész jelentkezett a programban való részvételre 184 városból. Az 1999. és a 2000. évi projektek 1,8 millió embert érintettek. A kijelölt területek 1/5-e az új tartományok városaiból került ki. A programok alapvetően két területen valósultak meg: a magas népsűrűségű, gyakran a XIX.sz.-ban épült régebbi városrészekben és az 1960-80 között paneles technológiával kialakított lakótelepeken (Németország nyugati felében a Grosstafelsiedlungen, a keleti tartományokban a Plattensiedlungen).

A „Soziale Stadt” program lényeges eleme a forrásösszevonás, ami jelenti egyrészt a helyi, tartományi, a kormányzati és az európai uniós pénzügyi források koncentrációját, illetve a magánberuházók bevonását egy-egy terület rehabilitációjában, másrészt a megvalósításban résztvevő, különböző kompetenciákkal rendelkező kormányzati, tartományi és helyi hivatalok tevékenységének az összehangolását.⁽⁴³⁾ A projektek egyik központi célja, hogy a helyi

43 Az egyes projekthez támogatásokat – közvetlen, vagy közvetett formában - több minisztérium is biztosított, így pl : A Gazdasági és Építésügyi Minisztérium, a Család-,Nő-Ifjúsági és Időskorúak Minisztériuma, a Belügyminisztérium, amely a „Migránsok Integrációs Programja” keretében nyújtott támogatásokat, az Állami Munkaügyi Intézet pedig a helyi munkaügyi központokat ösztönözte támogatások biztosítására. Az Európai Unió támogatásai a Strukturális Alapokból származtak.

Több tartomány minisztérium-közi munkacsoportokat hozott létre. Így pl. Mecklenburg-Nyugat Pomeránia 1999-ben a Munka-és Építésügyi Minisztérium, a Szociális Minisztérium, az Oktatási, Tudományos és Kulturális Minisztérium, a Belügyminisztérium, a Gazdasági és Környezetvédelmi Minisztérium, a Mecklenburg-Nyugat Pomeránia Városainak Ligája és az Észak-német Lakástársaság részvételével alakított koordinációs munkacsoportot. Máshol, így pl. Baden-Württemberg tartományban, vagy Hamburgban a döntésekben, illetve azok előkészítésében maga a kormányzat, illetve a fejlesztési ügynökségek játszanak meghatározó szerepet.

lakosság, a különböző társadalmi és etnikai csoportok bevonásával megerősödjön a helyi közösségek együttműködési és kapcsolatszervezői készsége.

A projektek megvalósításában meghatározó szerepet játszanak a helyi Városrészmenedzsmentek: Ennek tagjai többek között: az önkormányzat helyi megbízottja, szakértők, városrész-moderátor.

Az önkormányzati megbízott feladata a helyi hivatalok együttműködésének a hálózatba szervezése, a különböző helyekről érkező források felhasználásának a koordinálása, a folyamatos egyeztetés és monitoring, valamint a politikai szint felé történő visszacsatolás.

A szakértők feladata a helyi szereplőkkel való kooperáció, továbbá a helyi lakossággal való témaspecifikus munka, a helyi aktivitás felkeltése és az így felmerülő elképzeléseknek a program során való hasznosítása.

A városrész-moderátor szerepe a politika, igazgatás, piac, harmadik szektor és civil szféra szereplői közötti közvetítés, többek között a városrész fórumok segítségével. ⁽⁴⁴⁾

Az Európai Unió URBAN programja

Az 1980-as évektől már egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a városok gazdasági, szociális és környezeti problémáinak egységes kezelésére van szükség. Az Európai Unió Regionális Fejlesztési Alapja (ERFA) keretében indított URBAN PILOT programok (1989-1993) többsége már a városokban megjelenő szegénység és szegregáció mérséklését célozta. A hivatalos meghatározás szerint az URBAN célja a „krízishelyzetben lévő városok és szomszédságok társadalmi és gazdasági megújulása, a fenntartható városi fejlődésre szem előtt tartásával”. ⁴⁵ 2006-ig a tagországok városaiban megvalósított URBAN programok már kifejezetten a leépülő városi területek komplex rehabilitációjára fókuszáltak és a projektek keretében együtt kezelték a fizikai rehabilitációt a foglalkoztatás javításával, a helyi közösségi kapcsolatok fejlesztésével. A 2000-2006 közötti EU tervezési periódusban 700 millió EUR támogatás került felhasználásra az URBAN keretében, ez a kiválasztott városrészek akár 10 millió euróval történt támogatását is jelentette. Ehhez hozzáteve a helyi forrásokat már jelentős nagyságrendű projektek valósulhattak meg.

Az URBAN program keretében történt támogatások biztosításának előfeltétele volt, hogy az egyes projektek az egész városra vonatkozó fejlesztési stratégia részeként kerüljenek megvalósításra, a projektek kialakításában és megvalósításában pedig aktívan vegyenek részt a helyi közösségek tagjai, illetve a területen működő civil szervezetek.

A Roma telepeken élők lakhatási és szociális integrációs modellprogramja Magyarországon. A program első szakaszának tapasztalatai.

Magyarországon több tízezerre tehető a telepeken, telepszerű lakókörnyezetben élők száma. Az itt található – elsősorban romák által lakott – épületek alacsony komfortfokozatúak és minőségűek, kis alapterületűek és az itt élők számára az infrastruktúrákhoz és a közszolgáltatásokhoz való hozzáférés jelentősen rosszabb, mint a települések más részein. A több mint félezer szegregált telep nagy része az ország leghátrányosabb helyzetű térségeiben, Borsodban, Szabolcsban, Somogyban, Hevesben és Baranyában található, az itt élő családok lakhatási helyzetét tovább rontja a munkanélküliség, a nem megfelelő szociális és egészségügyi ellátórendszer, az oktatási intézmények hiányos és rossz felszereltsége. Ezen

44 Forrás: Interim Appraisal of the Federal-Länder-Programme „Districts with special development needs – the Social City” („Soziale Stadt”). IFS Institut für Stadtforschung und Strukturpolitik GmbH, Berlin, 2004.

45 A SZOCIÁLIS VÁROSREHABILITÁCIÓ: KONCEPCIÓ, ESZKÖZRENDSZER ÉS MODELLKÍSÉRLETEK Zárótanulmány Készült Budapest Főváros Önkormányzata megbízásából Készítették: Geróházi Éva, Somogyi Eszter, Strömpl Péter, Szemző Hanna, Teller Nóra, Tosics Iván. Budapest 2004. július

térségek és falvak a településfejlesztés „mostohagyermekai”, a különböző állami és más pályázati forrásokból a legritkább esetben részesülnek, de ha mégis, az önkormányzatok fejlesztési terveiben és pályázataiban a romák által sűrűn lakott területek már nem szerepelnek. A telepeken élők „kikerülési” esélyeit csökkenti a mindennapos diszkrimináció, gyermekeik itt maradását pedig garantálja, hogy számukra gyakran egyenes út vezet a kisegítő osztályokba, vagy iskolákba.

A programot 2005-ben alakították ki, előzetes, a roma lakosság szociális, oktatási, munkaerő-piaci, lakhatási helyzetéről szóló kutatási eredményekre támaszkodva. A megelőző kutatások alapján mintegy 40 települést kértek fel a program pályázatában való részvételre. A településeknek ebben a körben fel kellett vázolniuk a helyi beavatkozások legfontosabb irányait, illetve a roma lakosság integrációját elősegítő beavatkozások célját. A program teljes költségvetése 680 millió Ft volt.

Magyarországon 1990 óta a telepeken, teletszerű lakókörnyezetben élők társadalmi integrációja érdekében konkrét kormányzati lépésre először 2005-ben került sor. A lakhatási és szociális integrációs program alapvető célkitűzése az volt, hogy az itt élők társadalmi integrációjának feltételeit megteremtse. 2005-ben 680 millió forint állt rendelkezésre az Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium költségvetésében, amelyet a tárca meghívásos pályázat keretében kilenc kistelepülés önkormányzatának támogatására használt fel: Uszka, Kisvaszar, Tiszabő, Kerecsend, Dencsháza, Szentgál, Galambok, Hencida, Táská. A közvetlen kedvezményezettek száma a 9 településen összesen 4 és félezer ember. A lakhatási elemek mellett mobilizációs stratégia készült, melyben a gyerekek és fiatalok iskolai integrációja, a felnőttek munkaerő piacra történő beilleszkedése, a szociális és egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés elősegítése és közösségfejlesztési programok is nagy hangsúlyt kaptak.

Az iskolai integráció elősegítése érdekében a programot megközelítőleg 90 millió Ft-al támogatta a Roma Oktatási Alap. Forrásai segítségével egyes iskolákban eszközfejlesztések és épületbővítések történtek, minden településen tanoda kezdte meg működését. A program nagyban hozzájárult ahhoz, hogy olyan modellek születhessenek, amik révén más terület- és településfejlesztési források igazságosabban, az esélyegyenlőség elvét szem előtt tartva lesznek eloszthatóak. A program sikeres lebonyolítása és más pénzügyi források elérése érdekében a minisztérium által megbízott mentorok és szociális munkások dolgoztak a településeken. Azonban ahhoz, hogy ezek az eredmények és hatások tartósak maradjanak, nagyon sok minden kell még: a helyi döntéshozóknak és az ott dolgozó szociális, egészségügyi és oktatási szolgáltatások munkatársainak együttműködése, és lelkiismeretes munkája.

A program keretében megvalósított infrastrukturális fejlesztések: útépités, útfelújítás, járdaépítés, járda felújítás, vízvezeték-építés, gázvezeték-építés, lakásépítés, lakásfelújítás, házak komfortosítása, használt házak megvásárlása és szociális bérlakásként való hasznosítása, egyéb infrastruktúra felújítása vagy építése (pl. kultúrház, iskola, elektromos hálózat), szemét elszállítása és patkányirtás, a programban résztvevő ingatlanok tulajdonviszonyainak tisztázása.

A program során történt szociális, oktatási és foglalkoztatáspolitikai beavatkozások : szociális munkás (és esetenként szociális asszisztens) alkalmazása, oktatási program az általános iskola 7. és 8. osztályának elvégzésére, felnőttképzési programok, a helyi oktatási intézmények fejlesztése (pl. infrastruktúra fejlesztés) közmunka (további közmunkások foglalkoztatása néhány hónapra pl. az utcák, zöldterületek rendben-tartására és az építkezésekhez), falubusz vásárlása a helyi lakosság igényeinek kielégítésére (pl. iskolába, óvodába való szállítás, bevásárlás segítése, orvosi ellátás könnyebb elérése)

Egy példa a határokon átívelő együttműködésre: a YEPP (Youth Empowerment Partnership Programme) program Belgiumban, Finnországban, Németországban

A YEPP-programot 2001-ben indította el egy európai és amerikai alapítványokból álló közösség az OECD és a berlini Freie Universität közreműködésével, később a program elnyerte az Európai Unió támogatását.

A szegénység újratermelésben meghatározó szerepe van a lakóhelyi környezetnek, annak a társadalmi közegnek, ahol a fiatalok idejük nagy részét töltik. A lakótelepi gyerekeknek, az elslumosodott városrészekben lakóknak, a szegénynegyedek fiataljainak nincs lehetőségük válogatni a szabadidejüket, mindennapjaikat befolyásoló helyszínek között. De ahhoz, hogy a hátrányos helyzetű, magas munkanélküliség sújtotta lakóövezetek fiataljai valóban maguk irányíthassák az életüket, a választás szabadsága önmagában kevés, valóban választható lehetőségekre van szükség. A YEPP célja ezeknek a lehetőségeknek a megteremtése, vagy még inkább felderítése, láthatóvá tétele, azoknak a közösségeknek a megváltoztatása, ahol a szegénység és a kirekesztettség által érintett gyerekek élnek.

Antwerpenben (Belgium) a város egy magas munkanélküliséggel sújtotta negyedében a YEPP munkatársai ráakadtak egy speciális iskolára (CDO Noord), amely a hátrányos helyzetű fiataloknak kínált különböző képzési lehetőségeket. A program keretében először ráirányították a város vezetőinek figyelmét az iskola által biztosított lehetőségekre, „kivitték” az iskolát a lakosok közé, még azt is elérték, hogy a nem messze épülő vasútvonal pályáját módosítsák, az érintse az iskolát, bekapcsolva ezzel a város vérkeringésébe. A program során az iskola képessé vált arra, hogy változások motorja legyen, áthidalva a helyi lakosság, a városi döntéshozók és a gazdasági szereplők közötti szakadékot.

Kristenstadtban (Finnország) megvalósított YEPP program célja az volt, hogy a fiatalok közötti együttműködés és kommunikáció fejlesztésével láthatóvá váljanak a helyi döntéshozók előtt, megismerjék elképzeléseiket az oktatás, a foglalkoztatás, vagy akár az egészségügy területén és partnernek fogadják el őket. Ezt a célt szolgálták a különböző képzési programok, fórumok, az általuk indított helyi újság és az általuk létrehozott Ifjúsági Tanács.

Lille-ben (Franciaország) a YEPP program a város két, bevándorlók által sűrűbben lakott és a magas munkanélküliség által is sújtott kerületében került lebonyolításra. A program előzményei közé tartozott, hogy a korábbi, a munkanélküliség csökkentését célzó programok nem jártak valódi eredménnyel. A YEPP a problémát nem a munkanélküliség, hanem a munka oldaláról próbálta megközelíteni. Felvették a kapcsolatot a helyi cégekkel, vállalkozókkal, egy tutori és gyakornoki rendszer alakítottak ki abból a célból, hogy a fiatalok egyrészt tudást és munkatapasztalatokat szerezzenek, másrészt megismerjék munkaerőpiaci lehetőségeiket és velük szemben támasztott követelményeket.

Mannheim (Németország) egyes kerületeiben magas a török bevándorlók aránya, ami nem csupán szociális problémákat jelent, hanem állandó etnikai konfliktusokkal is jár. A helyi YEPP egyik legfontosabb célja ezért a különböző kultúrák között kommunikáció és együttműködés elősegítése volt. A program keretében konfliktuskezelő tréningek, a különböző kultúrákat bemutató utcaművészeti fesztiválok, képzések kerültek lebonyolításra

Esettanulmányok helyi programokról.

1. A Bismarck és a Schalke–Nord negyedek megújítási programja Gelsenkirchenben.

Háttér

A Ruhr-vidéki Gelsenkirchen Város Önkormányzatának javaslatára és az Észak-Rajna-Wesztfáliai Tartományi Tanács döntése alapján a két gelsenkircheni lakónegyed, Bismarck és Schalke – Nord 1999-ben részt vehetett az akkor induló, a szövetségi és tartományi kormányok, valamint a helyi önkormányzatok támogatásával és együttműködésével megvalósuló, európai uniós támogatásokat is felhasználó „Soziale Stadt” programban.

A Ruhr-vidék a XIX.sz. második felében még gyéren lakott, mezőgazdasági terület volt, ahol az odatelepülő bányászat és acél-vegy-és gázipar kezdte megváltoztatni a térség arculatát. A két városrész is a Consolidation és a Bismarck bányavállalatoknak köszönhette fejlődését, amelyek az 1960-as évekig biztosították az ott élők megélhetését. Az 1960-as évektől a Ruhr-vidéket sújtó válság nem kerülte el Gelsenkirchent sem, ennek csúcspontja a Consolidation 1995-ben történt bezárása, amely 4000 munkahely megszűnését jelentette.

A két lakónegyedre a program indítása előtt az egyik oldalon a sorházakból, egycsaládos és kétszaládos házakból álló lakóterületek kielégítő állapota, a másik oldalon viszont a rossz minőségű lakások és hiányos épületrészek valamint az itt élő, szociálisan hátrányos helyzetű csoportok – köztük nagyon sok bevándorló – koncentrált elhelyezkedése volt a jellemző.

Bismarck és Schalke – Nord lakóinak száma a projekt indításának időszakában 18 600 fő volt, ennek 19%-a volt bevándorló, ezen belül a török nemzetiségűek aránya 75%. A németek és a

bevándorlók korstruktúrájában meglevő jelentős különbségek miatt az itteni iskolákban a bevándorlók gyermekeinek aránya 70%-ot tett ki. A munkanélküliségi ráta meghaladta a 18%-ot. A magas munkanélküliség és az ennek következményeként jelentkező vásárlóerő-csökkenés miatt visszaesett az érintett területek kereskedelmi forgalmai is.

Bismarck és Schalke – Nord lakóinak az együttélése nem volt konfliktusoktól mentes. Ennek különböző megnyilvánulásai voltak tapasztalhatók a németek és a bevándorlók, a lakóterületre újonnan beköltözők és a már régóta ott lakók, illetve a bevándorlók különböző etnikai csoportjai között. Egészen a mai napig problémát jelent a bevándorlók új generációja, akik közül nagyon sokan küszködnek nyelvi nehézségekkel, ami az iskolában és az elhelyezkedésben akadályozza őket.

Fejlesztési célok és súlypontok

A városi önkormányzat 1995 március 30-án fogadta el a két terület rehabilitációjára vonatkozó programot, amely a további tevékenységek meghatározó eleme lett. A program alapvetően fontosnak tartotta a régi ipari területek revitalizációját, új vállalkozások letelepítését, a foglalkoztatási és az ezzel összefüggő képzési, valamint társadalmi integrációs programok kialakítását és megvalósítását, a szociális és a kulturális infrastruktúra fejlesztését, a helyi lakosság bevonását és hálózatba szervezését.

Mindezek alapján a szociális városrehabilitációs programnak:

- kis lépésekben és az endogén potenciál kihasználásával kell eredményeket elérni,
- a lakosságra és a területekre orientált stratégiákra kell alapozni,
- a program lényeges eleme kell, hogy legyen a helyi partnerkapcsolatokra való támaszkodás.

Kulcsprojektek

1995-től a két lakóterületen állami, tartományi önkormányzati és a privát szférából származó forrásokból jelentős összegek kerültek felhasználásra. (csak 1995 és 1999 között 126,8 millió DM) Az eddigi nagyprojektek közül háromnak van kiemelkedő jelentősége:

- a Consolidation bányaterületének újrahasznosítása,
- az evangélikus iskola mint városrészi iskola felépítése és beindítása,
- a Bismarck utca rehabilitációja és felértékelése.

A Consolidation bányaterületet igyekeztek sokoldalúan hasznosítani. Lakások, szabadidős és kulturális létesítmények, üzletek, mecset épült a területen. Fontos szempont volt az ipari műemlékek védelme, így pl. sikerült megőrizni az ércemelő tornyot és a 9-es akna feletti toronyhidat.

Az újjáépített evangélikus iskola, mint multikulturális és ökológiai oktatási intézmény került átadásra, az oktatási funkciók mellett kulturális, közösségi funkciókat is ellát a lakóterületen.

A Bismarck utca átépítését az épületek felújítása mellett forgalomtechnikai okok is indokolták. A projekt része volt azoknak a városépítészeti intézkedéseknek, amelyek az egyes lakónegyedek közötti közlekedési kapcsolatok javítását célozták.

A fenti projektek mellett ki kell emelni a városrész-megújítási programok azon körét, amelyek a helyi kis-és közép vállalkozások erősítését, a kis-és közép vállalkozók, kereskedők, kézművesek valamint az egzisztenciájukat építő helyi lakosok kooperációját célozták.

Szervezés és menedzsment

A két lakóterületen történő városrehabilitációs programok összehangolásában, az egyes szereplők közötti együttműködés kialakításában meghatározó szerepet játszott a Bismarck / Schalke – Nord Fejlesztési Iroda. A hálózatok építésével kapcsolatos feladatok mellett programtervezéssel, programfejlesztéssel is foglalkozó iroda szoros együttműködésben dolgozott a tartományi gazdaságfejlesztési irodával (BfW) és a Julius B. projekttel („Fiatalnak lenni és élni Bismarck / Schalke – Nord városrészben ”)

Minden, a két városrész fejlesztését érintő döntést az iroda készítette elő, szoros együttműködésben az önkormányzat hivatalaival, a különböző hatóságokkal és a Bismarck / Schalke – Nord Munkaközösséggel.

A városrész-menedzsment hatáskörében 5 alapvető elemet kell kiemelni:

- a városrészi fejlesztési munkákban résztvevő partnerekkel való szoros együttműködés szervezése,
- a helyi szomszédsági csoportok aktivizálása, lakossági fórumok szervezése
- az egyes projektek és részprogramok összehangolása,
- nyilvános információs rendezvények szervezése
- hálózatépítés

A helyi lakosság bevonását több program célozta. Ezek között mindenféleképpen meg kell említeni a „Napközi nyitása gyermekek számára” és az „Iskolaudvar” programokat, valamint az Egyesületek Fórumát

Esettanulmányok helyi programokról.

2. Egy sikeres szociális városrehabilitációs program Hamburg Lenziedlung-negyedében.

A Lenziedlung lakónegyed

A lakónegyed Hamburg Eimsbüttel kerületében, Eimsbüttel és Lokstedt kerületek között helyezkedik el. A közel 1100 lakásban 3000 ember él, akik 40 különböző nemzetiséghez tartoznak. Az itt élők 30%-a 18 év alatti. A lakóterület lakásainak kialakítása két építési szakaszban történt. 1976-78 között épültek a 9-13 emeletes, szociális bérlakásokat magukban foglaló magasházak, a második építési szakaszban, 1979 – 1984 között , a 2-5 emeletes sorházak.

A Lenziedlung - projekt megalapozása az 1980-as évek végén

Az 1970-es, 80-as években Nyugat-Európában történt gazdasági változások nem kerültek el az Észak-Német kikötővárost, Hamburgot sem. A városban, csakúgy mint a nyugat-európai nagyvárosok többségében a lakosság jelentős részének a munkaerőpiacról történt kiszorulása kihatott a város társadalmi és térszerkezetének alakulására, ami a szegények, segélyektől

függők – köztük nagy számban bevándorlók- további lakóhelyi koncentrációját és egyes lakóterületek leértékelődését jelentette.

A városban ebben az időszakban (1975 – 1986 között) a munkanélküliség az alábbiak szerint alakult

Év	Összes munkanélküli	Férfiak	nők	Munkanélküliségi ráta
1975	24.541	14.853	9.688	3,5%
1986	92.220	52.666	39.554	12,7%

Forrás: Wolfgang Schütte – Waldemár Süß: Armut in Hamburg. VSA-Verlag, Hamburg, 1988

Létfenntartási segélyben (HLU) és különleges életkörülmények között élőknek járó segélyben (HIBL) részesülők száma és a lakosságon belüli aránya 1970 és 1985 között ugyancsak jelentős mértékben emelkedett

Év	A HLU és a HIBL segélyekben részesülők száma	A hamburgi lakosság %-ban
1970	59.300	3,3%
1985	134.895	8,5%

Forrás: Wolfgang Schütte – Waldemár Süß: Armut in Hamburg. VSA-Verlag, Hamburg, 1988

A szociális segélyezésre fordított pénzösszeg 1980-ban még 0,5 milliárd DM volt, 1988-ban már ennek a háromszorosa, 1,5 milliárd DM. 1988-ban a regisztrált munkanélküliek 42 %-a már nem kapott bérkiegészítést.⁴⁶

Az 1980-as években a pénzbeli szociális támogatások összegének emelkedése mellett jelentős átalakuláson ment végbe a szociális ellátórendszer is. Új, könnyebben elérhető szolgáltatások kerültek kialakításra, előtérbe kerültek a „városrész-orientált” szociális munka különböző típusai, amelyek a leginkább „problémás” lakóterületek és csoportok (külföldiek, szenvedélybetegek, munkanélküli és marginalizált fiatalok) helyzetén kívántak javítani. Az új foglalkoztatáspolitikai kezdeményezések olyan, hosszabb idejű munkalehetőségek megteremtését célozták, amelyek a társadalom számára is elfogadható és hasznosnak ítélt munkahelyek kialakítását jelentették: a kommunális szolgáltatások területén, a környezetvédelemben, vagy a lakóépületek felújításában való közreműködés.

Az 1990-es évek elején Hamburg Eimsbüttel kerületében, 4 lakónegyedben (Eimsbüttel-Nord, Lenzsiedlung, Spanische Furt, Eidelstedt-Nord) indult az Európai Közösség (EG) támogatásával megvalósuló szegénység-ellenes program („Programm der Gemeinschaft zur Ökonomischen und Sozialen Integration der am Starksten Benachteiligten Gruppen”) A célterületek kijelölését megelőzte a leszakadó lakóterületek egységes szempontok alapján történő felmérése és az adatok elemzése („Stadtteilanalyse”)

Az EG- Eimsbüttel program kiemelt célcsoportjait képezték:

⁴⁶ Strassensozialarbeit in Hamburg. Beszámoló. Jugendamt, Hamburg, 1999

- a kirekesztettségben élő nők, különösen a gyermeküket egyedül nevelő anyák,
- A bevándorló családok tagjai, ezen belül is különösen a nők,
- A kirekesztettségben élő fiatalok,

A program koncepciójában a kirekesztettséghez vezető kockázati tényezők közül – amelyekkel az egyes projektek kapcsán foglalkozni kívántak - az alábbiak kerültek kiemelésre:

- alacsony iskolai végzettség,
- alacsony pozíció a munkahelyi hierarchiában,
- a szegénység határhoz közeli alacsony bér,
- a munkanélküliség általi fenyegetettség,
- szociálisan és fizikailag leépült lakókörnyezet,
- a diszkrimináció és stigmatizáció gyakori élménye,

A program céljaként az alábbiakat jelölték meg:

- a területen élő lakosság bevonása a projektek megvalósításába,
- a kirekesztettség által leginkább veszélyeztetett nők és fiatalok támogatása a szakmai képzési programokon keresztül, amelyek biztosítják visszaintegrálásukat a munkaerőpiacra,
- önszervező csoportok kialakítása és kezdeményezéseik támogatása,
- a célterületeken élő lakossági csoportok társadalmi, kulturális és politikai integrációjának támogatása.
- a lakhatási körülmények javítása és a szociális infrastruktúra fejlesztése,

Cselekvési területek:

- közösségfejlesztés, mint a szociális munka egyik szintje,
- nők munkaerőpiaci képzése,
- együttműködés a bevándorlókkal és családjukkal,
- a lakáshelyzettel kapcsolatos problémák kezelése,

A „Jövő műhelye” . A Lenziedlung-projekt 2000 után

A korábbi időszak erőfeszítéseinek eredményeképpen 2000-ben a lakónegyed fejlesztési programja része lett a németországi „Sozial Stadt” programnak. A program célkitűzéseinek megfelelően a hangsúly a lakóterület fizikai megújítása mellett a területen élők társadalmi integrációjának elősegítésére, a befogadást szolgáló struktúrák fejlesztésére helyeződött. A projekt tervezői a közvéleményben inkább negatívan megjelenő etnikai sokszínűséget a lakónegyed legfontosabb értékének beállítva, arra építve alakították ki a fejlesztés koncepcióját. („nemzetiségek harmóniája”)

A Lenziedlung-lakónegyedben folyó és a lakóterület társadalmi és fizikai rehabilitációja keretében megvalósuló közösség-szervezési – közösségfejlesztési programok többféle formában biztosítják az ott élők bevonását, aktivizálását. Létrehozták a helyi identitás megteremtését és erősítését szolgáló közösségi struktúrákat (lakóhelyi és ifjúsági egyesület, sportklub, helyi újság), kialakították az egyéni és családi problémák megoldásában közreműködő segítő szolgáltatásokat (tanácsadások, szülői csoportok, kismama klub)

megszervezték a munkaerőpiaci esélyeket növelő képzési programokat és biztosították a helyi lakosság társadalmi, politikai integrációját segítő, a lakónegyed életének alakításában történő részvétel különböző lehetőségeit. (városrészi konferenciák, fórumok, beszélgetések) A német társadalomba történő integráció segítését szolgáló programok mellett (rendszeres nyelvtanfolyamok) jelen vannak a saját kultúrához, valláshoz, nyelvhez való kötődést erősítő programok is. Az egyes projektek legfontosabb célcsoportjai: a gyerekek, a fiatalok és a szülők (elsősorban az anyák).

A lakóterületen történt fizikai felújítások a lakások és az épületek korszerűsítését valamint a közterületek – amelyek fontos szerepet játszanak az itt élők közötti kommunikációban és a programok lebonyolításában - a megújítását célozták. (játszóterek, sportpályák kialakítása, közlekedési útvonalak felújítása)

A helyi fejlesztési projektek közül - a lakóterület korösszetételére és a beilleszkedésben való meghatározó szerepére tekintettel is - külön figyelmet kapott az óvoda felújítása és szakmai programjának kialakítása, de a rehabilitáció fontos eleme volt a szolgáltatások (kereskedelmi, egészségügy, kulturális) fejlesztése is.

Lenzsiedlung-projekt keretében megvalósuló programokat az Eimsbüttel- Kerületi Önkormányzattal történt egyeztetés után a Hamburgi Önkormányzat, a Szenátus (Senat) hagyja jóvá, a költségvetés jelentős részét - városi és szövetségi forrásokból – Hamburg városa biztosítja. A projekt finanszírozásában lényeges szempont a különböző pénzügyi források (szövetségi, városi, uniós, magán) összevonása.

A projekt irányításában meghatározó szerepe van a helyi lakosság, a kerület és a város képviselőiből álló Városrészi Tanácsnak (Stadtteilbeirat), a szervezéssel, koordinálással, lebonyolítással kapcsolatos feladatokat a Városrészi Iroda (Stadteilbüro) látja el.

A Lenzsiedlung-projekt 2004-ben megkapta a „ Szociális Város” Program Díját és mint egy példamutató kezdeményezés 2006-ban bekerült egy németországi útikalauzba.

Az épületek felújítása során az egyik ház oldalára egy falikép elkészítésére hirdettek pályázatot. A nyertesek által elkészített 320 négyzetméteres faliképen egy felirat olvasható: „Mi mindannyian egy világ vagyunk”. („Wir alle – eine Welt”)

Esettanulmányok helyi programokról.

3. A társadalmi kirekesztés elleni küzdelem programja Navarra tartományban.(Spanyolország)

Háttér.

Navarra Autonóm Tartomány nem tartozik Spanyolország legszegényebb régiói közé. Az itteni átlagjövedelem eléri az EU-25 átlagát, a munkanélküliségi ráta alatta marad a spanyolországi munkanélküliségnek. (A családfenntartók mindössze 4%-a nem rendelkezik munkahellyel, illetve kereső jövedelemmel) A relatív szegénység és egyenlőtlenség mértéke kisebb, mint a Spanyolország területén mért átlagérték. (A tartományban 7,4%, a spanyol átlag 19,7%) A kedvező mutatók ellenére jelentős különbségek vannak a tartomány egyes területei között, mind a lakosság szociális helyzetét, mind a különböző szolgáltatások elérését illetően. élők szociális helyzetére vonatkozó fontosabb jelzőszámok viszonylag kedvező képet

mutatnak, ennek ellenére a Tartományi Kormány fontosnak tartotta, hogy programot indítson a leginkább hátrányos helyzetben levő csoportok támogatására.

Az 1997-ben indult program egységes keretben kívánta összefogni a lakhatás, foglalkoztatás, egészségügy, oktatás és a szociális igazgatás területén megvalósított fejlesztéseket.

A kirekesztettségben élő népesség jellemzői Navarrában

- Navarrában mintegy 6000 háztartás érintett a társadalmi kirekesztettségben, ez a tartomány háztartásainak 3,4%-a.
- A kirekesztett családok többsége a városokban, illetve ezek környékén él. (10 családból 6 család)
- A kirekesztés különösen a romákat és a tartomány egy relatíve elmaradottabb területén élő („hegyen túli”) közösséget érint
- A kirekesztettnek tekinthető családokban élő, keresőképes népesség 55,7%-ának van munkából származó jövedelme, a megélhetéshez szükséges bevételek 84,5%-a azonban szociális támogatásokból származik
- 1500 háztartás, ahol az aktív keresőkorúak mind munkanélküliek,
- 700 háztartás, ahol a családfenntartóknak „marginális” foglalkozása van: vándorárus, hulladékgyűjtő, idénymunkás, stb.
- 430 a hajléktalan családok száma,
- 3400 a nagyon rossz lakáskörülmények között élő családok száma,
- 1500 azoknak a családoknak a száma, ahol a család jövedelmének 30%-át meghaladják a lakásfenntartási költségek,
- 4000 azoknak a családoknak a száma, amelyek nem rendelkeznek az alapvető lakásfelszereléssel sem,
- Az érintett háztartásokban 460 olyan kiskorú él, akik nem járnak iskolába és 250 fő a 16-38 év közötti korcsoportban analfabéta,
- 300 fő nem részesül egészségügyi ellátásban,
- 625 háztartásban élnek olyanok, akik nem rendelkeznek az egészségügyi ellátásukhoz szükséges anyagi erőforrásokkal,
- 1500 háztartás terhelt súlyos családi problémákkal, konfliktusokkal (pl. a kiskorúakkal való nem megfelelő bánásmód, stb.)
- 2250 háztartás terhelt különböző devianciákkal (drog, prostitúció, koldulás, stb.)
- 950 háztartás érintett valamilyen formában a bűnözésben

Egy felmérés szerint a tartományban élő kirekesztett családok az alábbi problémákat tartják a legsúlyosabbnak:

- jövedelem:	52,2%
- lakhatási körülmények:	33,8%
- társadalmi kapcsolatok hiánya:	31,4%
- foglalkoztatottság és képzettség:	18,3%
- oktatás:	14,6%
- egészségügyi problémák:	3,1%

A Tartományi Kormány által indított program célja

Olyan komplex tartományi program kialakítása, amely a társadalmi kirekesztettség által érintett lakossági csoportok helyzetének a javításában egy időben kíván foglalkozni a foglalkoztatással, a lakhatással, az oktatással és a képzéssel kapcsolatos problémák

kezelésével, a szociális gondozás és az egészségügyi szolgáltatások hatékonyságának a javításával.

A program kiemelt célcsoportjai:

- a tartomány területén élő romák,
- bevándorlók,
- egyszülős családok

A megvalósított program elemei

1. A minimumjövedelem tartományi szintű szabályozása

Tartományi szinten szabályozták a minimumjövedelmet, amelynek lényege, hogy a minimumjövedelmet csak olyan családok kaphatják, ahol az összes jövedelem nem haladhatja meg az alábbi határértékeket:

1 fő esetén a minimálbér 80%-a,

2 fő esetén a minimálbér 95%-a,

a harmadik tagtól minden egyes személy után a minimálbér további plusz 10%-a, ami összességében nem haladhatja meg a minimálbér 130 %-át.

A program során jelentős mértékben emelkedett a Társadalmi Jóléti Osztályhoz, illetve a Navarra-i Társadalmi Jóléti Intézethez érkezett, a minimumjövedelmekre vonatkozó kérelmek száma. (1999-ben 1889 kérelem érkezett, 2002-ben már 3393) A minimumjövedelmek folyósításának átlagos időtartama 1999-ben még 7 hónap, 2002-ben már csak 4,85 hónap.

2. A méltányos lakhatási körülmények biztosítása

A lakhatás területén a következők valósultak meg:

- 1500 szociális bérlakás épült,
- támogatást nyújtottak 400, a társadalmi integrációt segítő lakás megvásárlásához
- támogatást nyújtottak 150 lakás megvásárlásához olyan intézményeknek és szervezeteknek, amelyek ezeket a lakásokat bérbeadják a társadalmi beilleszkedést elősegítő programokban résztvevőknek,
- támogatást nyújtottak 800 lakás felújításához, a támogatással a felújítási költségek 40%-át fedezték. (a felújítási munkákon kívül a támogatást fel lehetett használni olyan járulékos költségek fedezésére is, mint pl. az engedélyek beszerzése, honoráriumok kifizetése)
- kölcsönök nyújtása,
- támogatások a lakások felszereléséhez,

3. A szociális gondozás rendszerének átalakítása

- létrehozottak egy gyermek és serdülőkorú hálózatot, amelynek feladata a családsegítő programok tervezése, szervezése, megvalósítása, értékelése volt,

4. A munkanélküliség csökkentése

- létrehozta egy társadalmi és munkaerő-piaci beilleszkedést elősegítő hálózatot, amelynek feladata a társadalmi beilleszkedést elősegítő programok tervezése, szervezése és értékelése, a képzést, munkaerő-piaci integrációt/reintegrációt elősegítő projektek kialakítása, védett munkahelyek létrehozása volt,

A program során nagy hangsúlyt kapott a képzést és a munkaerőpiaci beilleszkedést elősegítő intézkedések megtervezése, hozzáigazítása a célcsoportok, illetve a adott település munkaeöpiaci szükségleteihez.

A program folyamatos értékelése

A program elején került felállításra a közigazgatási és a szociális szféra képviselőiből álló Nyomonkövetési Bizottság. A Bizottság félévenkénti ülésein értékelte a program végrehajtását, az értékeléshez egy erre a célra kidolgozott indikátorrendszer alkalmaztak. A program során a társadalmi fogadtatásról, az érintett lakosság és a szélesebb társadalom véleményéről kutatásokat végeztek.

Kidolgozásra került egy ún. követési mechanizmus, („vezérlőpult”) amely az állampolgároknak nyújtott szolgáltatásokról, azok hatékonyságáról, a program által érintett csoportok helyzetében bekövetkezett változásokról adott folyamatosan információkat.

A program költségvetése

A program költségeinek megoszlása területenként:

Lakhatás:	40%
Képzés és foglalkoztatás:	26%
A létminimum biztosítás:	20%
Egészségügyi szolgáltatások:	5,6%
Szociális szolgáltatások és intézkedések:	5,6%
Oktatás	2,8%

A program teljes költségvetése összesen 108 170 000 euró volt. A minimumjövedelmek biztosítására 1999 és 2005 között 21 643 000 eurót szántak, képzésre, foglalkoztatásra 27 738 000 eurót, lakhatásra 43 357 000 eurót, egészségügyi szolgáltatások fejlesztésére 6 090 000 eurót, a szociális szolgáltatások fejlesztésére 6 015 000 eurót.

Esettanulmányok helyi programokról.

4. Lyon város Pentes Croix-Rousse kerületének szociális városrehabilitációs programja

Háttér

A Francia Köztársaság Kormánya, a Rhone-Alpes Régió, Rhone megye, Lyon Város Önkormányzata és Lyon Város Családi Támogatásokat Nyújtó Pénztára között 2007 tavaszán született megállapodás Lyon szociálisan és fizikailag leépült lakóterületeinek megújítását

célzó programok kialakítására a 2007 – 2009 közötti időszakban (CONTRAT URBAIN DE COHESION SOCIALE DE LYON)

A megállapodás az előzetes vizsgálatok, kutatások alapján pontosan rögzíti az elsődleges beavatkozás célterületeit, amelyek 3 kategóriába kerültek besorolásra.

1. Kategória: Olyan városrészek, amelyekben különösen fontos és nélkülözhetetlen az összehangolt beavatkozás. A beavatkozásoknak teljes mértékben meg kell újítani a helyi szociális és kulturális intézményrendszert, a rossz állapotban levő lakásállományt és meg kell nyernie az itt élő lakosság egyetértését, biztosítani kell az érintett lakossági csoportok tevékeny részvételét a programok kialakításában és kivitelezésében.

Ide tartozó akónegyedek: Pentès de la Croix-Rousse , Moncey-Voltaire, Mermoz, - Langlet / Santy, Duchère .

2. Kategória: Olyan városrészek, amelyeket szociális és gazdasági nehézségek jellemeznek, s ezek igazolják a lakosok életkörülményeit javító terv szükségességét. A rendelkezésre álló hitelek és támogatások mozgósításával kell kialakítani a lakosság lakás-és életkörülményeit javító programokat és intézkedéseket.

Ide tartozó lakónegyedek: Ménival / Jeunet / Soeur Janin, Guillotièrè , Cités sociales de Gerland, Etats-Unis, Vergoin – Rochecardon.

3. Kategória: Olyan városrészek, amelyek különböző megelőző intézkedésekkel és programokkal elkerülhetik a szociális leépülést, ezért a fő hangsúlyt prevencióra kell helyezni.

Ide tartozó lakónegyedek: Moulin à Vent, Vaise.

Lyon Pentès Croix-Rousse lakónegyedében folyó szociális városrehabilitáció célja:

- Fenntartani a lakónegyed különböző szociális helyzetű csoportjainak együttélését,
- Javítani az életminőséget,
- Megtartani a lakónegyedre jellemző kulturális hagyományokat és jellegzetességeket,
-

A Pentès Croix-Rousse lakónegyed szociális jellemzői (diagnózis)

- A kerület népességének 57%-a, 15500 fő él veszélyeztetett lakónegyedben,
- Az itt élő lakosság körében kiugróan magas a munkanélküliek, ezen belül is a tartósan munkanélküliek száma, a szociális támogatásokra szoruló és kirekesztettségben élő, vagy a kirekesztettség által veszélyeztetettek aránya.
- A lakások, épületek jelentős része leromlott állapotban van, sürgősen felújításra szorul,
- Az elmúlt években történt felújítások ellenére míg mindig számottevő a rossz minőségű lakások és a bennük lakó alacsony jövedelemmel rendelkező lakosság területi koncentrációja,
- Csökkent az üres lakások száma, de még mindig tart a rosszabb helyzetű csoportok beáramlása a lakónegyedbe.

A Pentès Croix-Rousse lakónegyed szociális rehabilitációjának prioritásai:

1. prioritás: Fenntartani a különböző szociális helyzetű lakossági csoportok együttélését a lakónegyedben, lehetővé tenni, hogy az alacsonyabb jövedelmű csoportok is ebben a városrészben maradjanak.

Ennek érdekében:

Megőrizni a társadalmi kevertséget a szociális lakások kínálatának fejlesztésével

- Tulajdonszerzés különböző formáinak kialakítása a bérbeadókkal, a bérbeadók bevonása a rehabilitációs műveletekbe,
- Szerződéses magánlakások létrehozása,
- A szerződések felbontása után a volt bérlők további helyzetének figyelemmel kísérése,

A régebbi lakásfelújítások eredményeinek és következményeinek figyelemmel kísérése, a tapasztalatok beépítése az új programokba

- Válságterv kidolgozása a különösen rossz lakáskörülmények(PLHI) felszámolására,
- A lakónegyed alsó részén ipari fejlesztések megvalósítása,
- A lakónegyed alsó részét érintő lakásfelújítási program megvalósítása,

Biztosítani a régebbi építésű panelházak folyamatos karbantartását a lakónegyedben

- A felújítással kapcsolatos szükségletek felmérése,
- A szükséges munkák megtervezése, programozása

A társadalompolitikai szempontok fokozottabb érvényesítése a szociális városrehabilitációban

- A szociális lakásigénylések folyamatos figyelemmel kísérése, figyelése
- Bizottságok létrehozása a lakbért, rezsit nem fizetők problémáinak kezelésére, program a kilakoltatások megelőzésére,
- A szociális bérlakásokból kikerülők helyzetének folyamatos figyelemmel kísérése,

2. prioritás : A lakás-és életkörülmények tartós javítását célzó, és a korábban indult erőfeszítések folytatása.

Ennek érdekében

Megfelelni a lakosság parkolással és a közlekedéssel kapcsolatos minimális elvárásainak

- javítani az ott lakók parkolási lehetőségeit,
- Kényelmesebbé tenni a városrész tömegközlekedési kínálatát
- Támogatni a gyalogos közlekedést és a lakónegyed „felfedezését”

Folytatni kell a lakóhelyi funkcióknak leginkább megfelelő fejlesztéseket

- Terek, parkok és közterületek rendezése
- A közterületeken végzendő felújítási munkák tervezésének és megvalósításának ösztönzése,
- A legkisebb közterületek se kerüljenek ki a felújítandó területek köréből

Javítani a lakosság mindennapi életét, közérzetét meghatározó kereteken

- Ösztönözni kell a területen a magánberuházásokat,
- Erősíteni kell a városrész-menedzsment szerepét a lakónegyed fejlesztésében,
- Biztosítani kell a közterületen végzett különböző beavatkozások összehangolását, biztosítani kell a folyamatos kommunikációt az egyes szereplők között és a helyi és a városi nyilvánosság felé,
- Fel kell számolni az illegális személtlerakásokat, el kell tüntetni a falfirkákat, meg kell szüntetni a nem engedélyezett plakátolást, kampányt kell indítani a kutyaütülés otthagynása ellen,
- Kapcsolatot kell teremteni a lakosság közérzetét javító intézkedések és a társadalmi beilleszkedés érdekében tett intézkedések között,

A közbiztonság és a köznyugalom erősítése a lakónegyedben

- Alkalmazni kell a lakásszerződések közbiztonságra és a bűnmegelőzésre vonatkozó záradékát,
- Szoros kapcsolatot kell kialakítani a Városi Rendőrség, az intézmények és civil szervezetek és a helyi lakosság képviselői között a közbiztonság és a köznyugalom javítása érdekében,
- Küzdelmet kell folytatni az éjjeli szórakozóhelyek közrendet és köznyugalmat sértő megnyilvánulásai ellen,

Erősíteni kell a helyi lakosság részvételét a programok kialakításában és megvalósításában

- A lakosság megnyerése és csatlakoztatása a tervek megvalósításához,

3. prioritás: A gazdasági, vállalkozási tevékenységek ösztönzése, betelepítése, a meglévő gazdasági vállalkozások megtartása

Ennek érdekében

Kedvező feltételek létrehozása új vállalkozások megtelepedéséhez

- A gazdasági tevékenységekre alkalmas épületek, helyiségek felmérése, az eladással, bérbeadással kapcsolatos intézkedések megtétele,
- A tulajdonosok ösztönzése, hogy vegyenek részt a városrehabilitációval kapcsolatos programokban,
- A gazdasági tevékenységek betelepítését ösztönző megoldások keresése,
- Különösen a munkahelyeket teremtő vállalkozások betelepülésének támogatása

A kereskedelmi infrastruktúra fejlesztése

- Az üzletek áruellátását akadályozó közlekedési feltételek javítása (pl. a be-és kirakodás megkönnyítése)
- Fejlesztani a helyi kereskedelmi üzletek külső kommunikációját,
- Támogatni a kereskedelmi üzletek homlokzatának felújítását és a jelölésrendszerek egységesítését,

Erősíteni a városrész vonzerejét, az ezzel kapcsolatos kezdeményezések felkarolása

- A városrész gazdasági vonzerejének feltérképezése és a szélesebb nyilvánosság előtt bemutatása,
- Az emberközeli kisvállalkozások támogatása (a „sarki kisboltok”)

Új munkahelyek teremtése, akció indítása a megkülönböztetés-ellenes munkahelyekért a városrészben

- Munkahelyteremtő támogatások és önkormányzati segítség – pl. ingatlan - a beilleszkedési problémák megoldásában részvevő vállalkozóknak,
- Fejleszteni a városrész szükségleteinek megfelelő kiinduló állás kínálatot

4. prioritás: A különböző társadalmi helyzetű csoportok együttélését, a bizonytalan helyzetű csoportok beilleszkedését szolgáló cselekvések folytatása a lakónegyedben.

Ennek érdekében:

Mindenkinek lehetővé tenni, hogy a társadalmi környezetbe beilleszkedjen

- Megfelelő nyelvtudás, harc az írástudatlanság ellen,
- A leginkább marginalizálódott csoportok beilleszkedésének támogatására külön projektek indítása,
- A társadalmi szereplők hálózatának animálása,
-

Az egészségügy terén fejleszteni a megelőzésre, a gondozásra koncentrááló cselekvéseket és számításba kell venni a lelki egészség védelmét

- Olyan programok indítása, amelyek előtérbe helyezik az egészség megőrzését, a betegségek megelőzését,
- Az egészség megőrzésével kapcsolatos jogok és lehetőségek megismertetése a marginalizálódott csoportok tagjaival,
- A lelki egészség megőrzésére, visszaszerzésére irányuló kezdeményezések és programok támogatása, különös tekintettel a serdülőkre és a fiatal felnőttekre.

A helyi kultúra fejlesztése, a helyi kultúra beillesztése város kulturális struktúráiba

- A helyi lakosság bevonása a helyi kultúra erősítését célzó programokba, akciókba,
- A kultúra és a leginkább marginalizálódott csoportok között meglévő falak lebontása
- A városrész építészeti, városrendezési és történelmi örökségének birtokbavételét ösztönző tervek megvalósítása,

Támogatni a városrész fejlődéséhez hozzájáruló, mindenki számára nyitott lakossági kezdeményezéseket

- Ünnepi vagy helyi érdekű események szervezése a lakosság által,
- A helyi társadalom kohézióját erősítő programok kialakítása

5. prioritás: Külön figyelem a gyermekek és fiatalok felé, hogy már ők is elinduljanak egy sikeres úton és aktív részesei legyenek a lakóhely megújítását célzó folyamatoknak

Támogatni a szülőket abban, hogy a gyermekük nevelésével kapcsolatos kötelezettségeiket teljesíteni tudják

- lehetőséget adni a szülőknél arra, hogy a gyermekneveléssel kapcsolatos problémáik megoldásához megfelelő intézményeket és szervezeteket találjanak a lakónegyedben,
- Lehetővé tenni a szülőknél, hogy együtt tevékenykedhessenek gyermekeikkel

Lehetővé tenni a hátrányos helyzetű csoportok tagjainak, hogy elérjék a szabadidős kínálatot és mindazon szolgáltatásokat, amelyek elősegítik integrációjukat

- Mindenki számára szükségleteinek, érdeklődési körének megfelelő lehetőségeket kell biztosítani a területen levő kulturális és szabadidős intézményeknek, szervezeteknek,
- A szünidőben is biztosítani kell a gyerekek számára a különböző szabadidős és sport foglalkozásokat,
- Támogatni kell az iskolákat abban, hogy segítsék a lemaradó tanulókat,

Fenntartani és fejleszteni a társadalmi beilleszkedést szolgáló tevékenységeket, intézményeket és szervezeteket tartós társadalmi

- A lakáshoz jutás vagy a benne maradás segítése
- A munkahelyi beilleszkedés elősegítése,
- A mobilitást segítő képzés és foglalkoztatás különböző formáinak kialakítása
- Képzési alkalmak a diszkrimináció különböző megnyilvánulásai ellen

A társadalom peremére sodródott fiatalok helyzetének javítása, be/visszaailleszkedésük megkönnyítése érdekében

- be kell vezetni „pártfogó nevelő” intézményét,
- külön programokat kell kidolgozni a 8-12 éves és a 13-18 éves, marginalizálódott ifjúsági csoportok részére,
- Un. „nevelő műhelyek” kialakítása a 16–25 éves, potenciálisan veszélyeztetett ifjúsági csoportok tagjai részére,
- Erősíteni a kortárs önszorgató csoportok szerepét a fiatalok integrációjában